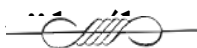

- ⁵³ Köpeczi 171.
⁵⁴ Köpeczi 188.
⁵⁵ Köpeczi 171.
⁵⁶ Köpeczi 172.
⁵⁷ Köpeczi 268.
⁵⁸ Csapodi 159–160.
⁵⁹ Observations upon the War of Hungary. London, Printed, and are to be sold by Randall Taylor, near Stationer-Hall, and Tho. Newborough, at the Golden Ball in St. Paul's Church Yard, 1689.; HUBAY ILONA: *Magyar és magyar vonatkozású röplapok, újságlapok, röpiratok az Országos Széchényi Könyvtárban 1480–1718*. Budapest, 1948. (továbbiakban: Hubay) 1028.
⁶⁰ Hubay, 1028.
⁶¹ Uo.
⁶² Uo.
⁶³ Uo.

NÓTÁRI TAMÁS

A Salzburgi Érsekség és Metód konfliktusa a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*

A szlávok és az avarok keresztény hitre térítése egyfajta sajátos közéletet jelentett a koraközépkor missziós politikájában az önzetlen, evangéliumi tanítását élő és terjesztő ír misszionáriusok¹ és a szászokat vérrel és vassal a kereszténység tömeges felvételére kényszerítő, Nagy Károly iniciálta misszió között.² A térítésnek tervszerűen nekiinduló, a Salzburgi Érsekség és az Aquileiai Pátriárkátus kötelékébe tartozó misszionáriusok egyfelől elsősorban prédikációval, a hitéleti tudnivalók megtanításával és kereszteléssel igyekeztek megnyerni a lakosságot tanításuk számára, noha időről időre békétlenségre és tettegességre is sor került, másfelől viszont a misszió egyértelmű politikai megfontolásokkal is egybefonódott, hiszen a szláv fejedelmek a missziót megindító népekkel szoros kapcsolatban álltak, ami nélkül magára a térítésre egyáltalában nem kerülhetett volna sor.³ A IX. századi szláv misszió főszereplői egyfelől a Bizánci Birodalom s legfőbb egyházi méltósága, a konstantinápolyi pátriárka, másfelől pedig a Frank Birodalom voltak, amely utóbbi – kiváltképp Német Lajos alatt – a Salzburgi Érsekségre és a meglehetősen önálló politikát folytató Aquileiai Pátriárkátusra támaszkodhatott;⁴ ezen egyensúlyt bontotta meg a Karolingok hatalmával szemben megerősödő, önálló missziós politikával fellépő pápaság. E hármasság szolgált a szlávok apostolaként ismert Metód működésének, illetve a Salzburgi Érsekséggel és annak megyéspüspökeivel történt konfliktusának hátteréül.

A bizánci származású hittérítő, majd pápai *legatus* és sirmiumi érsek, Metód felett – érseki méltóságát semmibe véve – 870-ben a Német Lajos jelentléteben megtartott Regensburgi Zsinaton Adalwin, salzburgi érsek (859–873) és püspökei ítéletet hoztak, mivel úgy vélték,

hogy Pannóniában kifejtett missziós tevékenységével Salzburg hetvenöt esztendeje e terület felett gyakorolt joghatóságát sérti, s ezt követően két és fél éven át fogságban tartották. E per kapcsán – kideríthetetlen, hogy vádiratként, vagy a pert utóbb legitimálandó – keletkezett a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*,⁵ a „*Haupt- und Glanzstück der ruhmvollen Salzburger Historiographie*”,⁶ amelynek tizenkettedik fejezete említést tesz a mű keletkezésének okáról, vagyis a Metód által feltalált szláv betűkről és az általa folytatott igehirdetéséről, amivel a nép szemében értékelenné igyekezett tenni a latinok missziós munkáját.⁷ Ugyanebben a szellemben nyilatkozik Metódról a XII. és XIII. század fordulóján keletkezett, mintegy a *Conversio* függelékében található *Excerptum de Karentanis*.⁸ A *Conversio* ábrázolási tendenciáját Kahl igen találóan a következőképpen jellemzi: merész játékot folytat az igazság határán, állításai a jól tájékozott olvasók számára éppen csak hogy támadhatatlanok, a járatlanok számára pedig számos eltérő kombinációs lehetőséget hagy nyitva, sőt sugall; a tényekkel és feladatával legteljesebb mértékben tisztában levő szerző nem csekély rafinériával hallgat el nem kívánatos és „veszélyes” összefüggéseket és tényeket, s kapcsol össze egymástól távol álló eseményeket.⁹ Jelen írás e szöveghelyek behatóbb értelmezéséhez kíván néhány adalékkal hozzájárulni. Ennek során először a karantánok közti (I.), majd a pannóniai misszió (II.) alakulását vázolja röviden, majd Konstantin és Metód moráviai és pannóniai kezdeti működésének áttekintése (III.) után kitérőt tesz a pápa, a *basileus* és a keleti-frank uralkodó bulgáriai missziós törekvéseire (IV.). A történeti háttér ilyenén való összegzését követően térünk rá Metód regensburgi perének körülményeire, a *Conversio*ban megfogalmazott vádakra, illetve ezek hátterére, valamint Metód tanításának további sorsára a pápaság, a frank király és a morva fejedelem politikai viszonyainak tükrében (V.).

I. Első szláv népként a karantánok léptek kapcsolatba a Bajor Hercegséggel és a Frank Birodalommal 743-ban, ugyanis Boruth fejedelem az avarok ellen hívta segítségül a bajorokat¹⁰ – valószínűleg 741/742-ben¹¹ –, s az avarok felett aratott győzelem megalapozta a bajorok karantánok feletti uralmát.¹² Valamivel 743 előtt¹³ Boruth, karantán fejedelem kénytelen volt fiát, Cacatiust és unokaöccsét, Cheitmart túsul átadni, akiket Lupo, salzburgi pap keresztény nevelésben részesített.¹⁴ Boruth halála után, 750 táján a bajorok frank parancsra és a szlávok kérésére hazaengedték fiát, a már kereszténnyé lett Cacatiust, akit a szlávok fejedelmükké is tettek.¹⁵ Cacatius azonban három évre rá meghalt, s a szlávok kérésére és Pippin engedélyével Boruth unokaöccsét, a bajorok által visszaküldött, szintén keresztény Cheitmar (752–769) lett a karantánok fejedelme.¹⁶ Lupo pap – Cheitmar keresztapja –, aki a Chimsee Auva nevű szigetén ordináltatott, Salzburgban felszentelt unokaöccsét, Maioranust adta Cheitmar mellé, aki arra intette a fejedelmet, hogy keresztény kötelességeinek teljesítése során engedelmes és alázatos legyen a salzburgi monostor iránt¹⁷ – e folyamat eredményét a *Conversio* egyfajta hűbéri viszonyként kívánta bemutatni.¹⁸ Cheitmar az intelemnek megfelelően erre ígértet is tett, s élete végéig évről évre ott teljesítette szolgálatát, s fogadta a tanítást.¹⁹ Érdemes némi figyelmet szentelni a következőknek: mind Cacatius, mind pedig Cheitmar szabadulásában nagy szerepet játszott a frank parancs; mind Lupo, mind Maioranus csupán egyszerű pap, s nem találunk utalást arra, hogy a Salzburgi Püspökség utasítására kerültek volna a karantán fejedelmek mellé – Maioranus esetében némi kötődés fedezhető fel Salzburghoz, egykori felszentelésének helyéhez, s ennek megfelelően intette Cheitmart is a monostor iránti hűségre.²⁰ Ha szorosabb kapcsolat állott volna fenn Cacatius és Cheitmar,

valamint Lupo és Maioranus személye és a 739-ben püspökség rangjára emelkedett Salzburg között, úgy a *Conversio* szerzője bizonyosan nem mulasztotta volna el ezt hangsúlyozni, felettebb valószínű tehát, hogy a karantánok krisztianizációjának kezdő lépéseit a frankok, feltehetően maga Pippin iniciálta, nem pedig a bajor egyház.²¹

Jelentősebb eredményeket a misszióba immáron aktívan bekapcsolódó Salzburg csak azt követően könyvelhetett el, miután Cheitmar felhívására Virgil püspök Modestus *episcopus chorit* bízta meg a misszió vezetésével,²² majd Modestus 763-ban bekövetkezett halála után számos pogánylázadás ellenére Virgil sikeresen továbbvitte a karantánok közti térítés feladatát, amit jelentősen megkönnyített III. Tasziló herceg 772-ben a karantánok felett aratott, azok ellenállását végképp megtörő katonai győzelme.²³ Miután Karantániát – noha megtarthatta saját fejedelmeit – Bajorországhoz csatolták, a Salzburgi Püspökség által folytatott s a Bajor Hercegség által támogatott misszió elé, amibe idővel a Freisingi Püspökség is igyekezett bekapcsolódni,²⁴ nem gördült immáron semmilyen akadály.²⁵ A pápaság aktív közreműködését ugyan nem említi a *Conversio*, ám – mivel Karantánia egy része az isztriai püspökségek beolvasztásával túlon túl elfoglalt Aquileiai Pátriárkátus területén feküdt, ami az említett okból nem fejtett ki jelentősebb missziós tevékenységet e vidéken – nagy valószínűséggel Salzburg maga mögött tudhatta Róma *tacitus consensus*át missziós területének kiterjesztésében.²⁶ Utóbb, amikor Ursus, aquileiai pátriárka Aquileia Karantániára vonatkozó jogait kívánta felújítani, Arn, Salzburgi érsek Zakariás (741–752), II. István (752–757) és I. Pál (757–767) pápa privilégiumaira hivatkozott, amelyek Karantániát Salzburghoz csatolták, 811-ben Nagy Károly döntőbíróként a Karantániát keresztülzelő Drávát határozta meg a két egyházmegye határáként.²⁷ Az említett pápai oklevelek eredetijeit nem maradtak ránk, létezésüket azonban nem vonhatjuk kétségbe, mivel jól beleillik Virgil alapos, a missziót precízen előkészítő eljárásának képébe, hogy Karantániát három, egymást követő pápa által is elismertette a Salzburgi Püspökség fennhatósága alá tartozó területként, továbbá nem valószínű, hogy a Nagy Károllyal jó személyes kapcsolatokat ápoló Arn érsek a császár felé sohasem létezett oklevelekre mert volna hivatkozni a jogi hátteret jól ismerő Ursus pátriárkával szemben.²⁸ A VIII. századi – karantánok között – Salzburg végezte misszióban a pápaság nem vállalt jóformán semmilyen aktív szerepet, ám e szituáció a IX. századra jelentősen megváltozott.

II. A Karantániában elő szlávokkal szemben, akik már korábban felszabadultak az avar uralom alól, és helyette a Bajor Hercegségbe s a Frank Birodalomba integrálódtak, a pannóniai szlávok egészen az Avar Kaganátus 806-ban bekövetkezett bukásáig avar fennhatóság alatt maradtak.²⁹ Az avarok közötti misszió gondolata kétség kívül már a Wormsból kelet felé igyekvő Rupertben is megfogalmazódott, ám hamarosan belátva szándéka irreális voltát, Salzburgban telepedett meg, ahogy ez a *Gesta Hrodbertiből*³⁰ kiderül.³¹ A pannóniai misszió előtt az utat Erik, friauli őrgrof 796-ös győzelme nyitotta meg, amelynek során a Ringet kifosztotta.³² 796-ban a Tundunnak nevezett fejedelem és kísérete Aachenben Nagy Károly elé járult, s megkeresztelkedett.³³ (A *kagán* tehát kénytelen volt magát a frank uralomnak alávetni, ám minden várakozás ellenére nem köszöntöttek be nyugodt idők az Avaricumban, egyrészt a 797-es, 799-es és 802-es, a Tundun által vezetett partikuláris önállósodási kísérletek,³⁴ másrészt pedig az avarok és szlávok közötti összetűzések miatt.³⁵ A kapkán halála után Ábrahám kagán kereste fel a császárt, és a kagáni méltóság megújítását kérte tőle, amit

a császár meg is adott neki,³⁶ úgy vélte ugyanis, hogy az avarság egységbe kovácsolásával elősegítheti az avar-szláv viszony rendezését, ami azonban csak 811-ben, frank fegyveres beavatkozásra konszolidálódott.³⁷)

A missziós feladatokat megtárgyalandó 796-ban Pippin táborában, a Duna mentén – a pontos helyet a szakirodalom egy része Traisenburgban,³⁸ másik része a Dunának a Dráva torkolata felőli részére³⁹ teszi – helyi gyűlést tartottak,⁴⁰ amelyen többek között II. Paulinus, aquilieai pátriárka⁴¹ és Arn, salzburgi püspök⁴² – és talán a passauai püspök is – részt vett.⁴³ E *conventus* fő tárgya az avarok megtérítésénél és megkeresztelésénél alkalmazandó módszerek voltak – noha az avarok, illetve a hunok neve magában a *dictatus*-ban nem fordul elő, csupán az általános, a pogányokra alkalmazott *gens* megjelölés. (A *gens* nem tekinthető a *populus* szinonimájának, tekintettel arra, hogy a *populus* a *gens* keresztény hitre tért részét jelöli.⁴⁴) A gyűlés által megállapított alapelvek szerint a megkeresztelkedésnek minden esetben önkéntesnek kellett lennie, az ígehirdetőnek rábeszéléssel, és nem emberi félelem keltésével kellett eredményt elérnie, tehát „*a pokol rémes kínja keltsen félelmet, ne a véres kardéll!*”⁴⁵ A kereszttség hagyományosan Húsvétkor és Pünkösdkor volt kiszolgáltatható, az adott kivételes körülmények között azonban felnőttet bármely vasárnapon lehetett keresztelni, a vasárnaptól csak halálos veszély fennforgása esetén szabadott eltérni. A kereszttség szentségének kiszolgáltatása előtt a negyven napos oktatás keretében a katekumeneknek bizonyos alapvető ismereteket kellett elsajátítaniuk. (A *clerici illiterati* működésének visszaszorítása, illetve felszámolása szintén a *conventus* alapvető céljai között szerepelt.) Az újrakeresztelés kérdésben a következőkre jutottak: akik esetében nem biztos, hogy megkeresztelték-e őket, azokat újra kell keresztelni, akiket viszont már szabálytalanul ugyan, de a Szentháromság nevében kereszteltek meg, csupán kézzrátételben kellett részesíteni.⁴⁶

Ezen elvekben felismerhetjük az Augustinus *De cathecizandis rudibus* című művére és Hieronymusra visszanyúló Alcuin hatását,⁴⁷ aki arra biztatta barátját, Arnt, hogy inkább az isteni kegyelmet igyekezzék hirdetni, mint a tizedet behajtani, s figyelmeztette, hogy a frissen kereszténnyé lett lelkeknek meg kell erősödni, mielőtt igát vethetnének rájuk, és emlékeztetébe idézte, hogy a szászoknál is a tized erőszakos behajtása sodorta veszélybe a misszió sikerét.⁴⁸ Ugyanakkor Nagy Károlyhoz is azzal a kéréssel fordul, hogy engedje el az avar területeken a tized fizetését,⁴⁹ amely kérésnek az uralkodó nagy valószínűséggel eleget is tett, nem véletlenül maradt fenn majd három évszázadon át a csökkentett, ún. szláv tized intézménye.⁵⁰ Nem kapunk ugyanakkor világos információt arról, hogy milyen módon osztották fel a Dunai Zsinaton a meghódított avar területeket a térítő feladatot ellátni hivatott egyházmegyék között. A *Conversio* feltehetően egy korabeli oklevélre támaszkodik, amely a 796-ban Pippin által megtett, és 803-ban Nagy Károly által megerősített – Aquileia, Passau és Salzburg közti – hármas felosztásról tudósít.⁵¹ Nem olvashatunk ugyanakkor egyértelmű rendelkezést az Enns és a Rába közötti területnek a Passauai Püspökség alá tartozásáról, noha ezt a *Conversio* szövege valószínűsíteni engedné, ugyanis a Salzburgi Érsekségnek a Rábától és a Bécsi erdőtől nyugatra, sőt a Dunától északra kiterjedő tevékenykedéséről és birtokairól értesülhetünk.⁵²

A missziós feladatok elveinek meghatározása után azonban nem indult meg rögtön a térítő munka. A római nemesség részéről III. Leó pápával (795–816) szemben megnyilvánuló ellenállást leküzdendő, a Szent Pál kolostor építése, valamint Salzburg érsekséggé emelése felől tárgyalandó Nagy Károly 797 végén tizenkét követet küldött, akik között ott találjuk Arnt, Paulinus aquilieai pátriárkát és Fardulfot, St. Denis apátját.⁵³ E követségben

elért eredményeinek jutalmául 798 április 20-án Arn III. Leó pápától megkapta a *palliumot*,⁵⁴ majd Rómából hazatérőben az uralkodó azon parancsa érte utol, hogy a meghódított területekre menvén ott térítő tevékenységet folytasson,⁵⁵ mielőtt azonban ezt megtette volna, még találkozott Nagy Károllyal, akinek átadta Leó pápa üzenetét.⁵⁶ Mivel a missziós munka kevésbé felelt meg Arn egyéniségének, így e feladat közvetlen elvégzését – a salzburgi hagyományt követve, hiszen már Virgil is Modestinusra bízta e teendők elvégzését – egy missziós püspökre, Theoderichre bízta.⁵⁷ Theoderich püspököt (feltehetően a 799 júniusában megtartott Traismaueri Zsinat után) Arn és I. Gerold vezették el működésének területére, Karantániába és a meghódított Avariába, ami főként a magát Nagy Károlynak alávetett Tundun hatalmi szférájába esett.⁵⁸ Az avar területek megtérítésének gondolata a jelek szerint magától Nagy Károlytól származott, a források legalábbis nem tartalmaznak semmiféle utalást arra nézve, hogy a pápa akár Salzburgot, akár más egyházmegyét e feladattal megbízott, vagy akár e feladatra csupán bátorított volna. Salzburg központi szerepe a misszió során felette logikusnak tűnik: ezen egyházmegye rendelkezett a legnagyobb tapasztalatokkal a frissen meghódított pogány – így például a karantán – területek krisztianizálása terén. Az anyagi eszközöket illetően úgyszintén Salzburg lehetőségei voltak a legkedvezőbbek a bajor püspökségek közül, valamint nem szabad megfeledkezni Arn személyéről sem, akinek kiváló szervezői tehetségét jól ismervén az uralkodó szabad kezet adott a térítés részleteinek tekintetében. Arnnak mint metropolitának lehetősége lett volna arra, hogy a missziós területen püspökséget alapítson, amit saját fennhatósága alá rendelhetett volna, megelégedett azonban azzal, hogy – miként Karantánia esetében elődje, Virgil püspök is – Avaria számára egy missziós püspököt, *episcopus chori* rendeljen. E lépéssel közvetlen befolyást és beavatkozást biztosított a maga számára a misszió ügyeibe, mivel az *episcopus chori* hatalma teljes egészében a megyéspüspöktől, illetve érsektől függ, akinek mindenestül alá van rendelve.⁵⁹ Az Avaricum területén történő püspökség létrehozása több szempontból sem tűnt volna megfelelő lépésnek, ugyanis sem a terület politikai struktúrája nem volt kellően stabil, a frankok még nem küzdötték le az avarság ellenállását teljes egészében, az egymással versengő avar méltóságok nem lettek volna képesek megfelelő támogatást biztosítani a térítői munkához, valamint a terület földrajzi fekvése sem lett volna egyházi szempontból megfelelő egy püspöki székhely létrehozására.⁶⁰

A továbbiakban – néhány szokványos közhelytől eltekintve – a *Conversio* nem taglalja bővebben a Salzburgi Érsekség térítő tevékenységét, amiből arra lehet következtetni, hogy nem ért el, illetve nem is akart különösebb eredményeiket felmutatni az avar misszió területén. Ha ugyanis nem erről lett volna szó, úgy a *Conversio* szerzője bizonyosan nem mulasztotta volna el az alkalmat, hogy a salzburgi jogigényeket ezekkel alátámassza.⁶¹ A misszió eredménytelensége két fő okra vezethető vissza: a bajor térítők csekély ügybuzgalmára és a terület bejárhatatlanul nagy kiterjedésére, valamint a meghódított Avaria politikai szervezetének rendezetlen voltára.⁶² Érdemes rövid pillantást vetni a pápaságnak Salzburg pannóniai missziós terveiben és tevékenységében játszott szerepére. Sem Arn, sem utódai nem vélték szükségesnek Pannónia feletti *iusdictio*jukat a pápa által megerősíttetni, s ennek okai meglehetősen egyértelműséggel feltárhatók. A pápaság III. Leó (795–816) alatt elérte hatalmának mélypontját, amikor 799-ben ellenségei merényletet kíséreltek meg a pápa ellen, s formálisan megfosztották méltóságától,⁶³ utóbb azonban sikerült megszöknie, s a Paderbornban tartózkodó Nagy Károlynál keresett menedéket. Az uralkodó védelmet biztosítva számára Hildebrand kölni és Arn salzburgi érsekkel, valamint népes kísérettel engedte visszatérni Rómába.⁶⁴ Arn a pápa és ellenfelei közötti viszály s a pápa ellen felhozott vádak

– hamis eskü és házasságtörés – kérdésében ítélni hivatott bizottság tagja lett, azonban mivel III. Leó a vizsgálat során nem tudta ártatlanságát meggyőzően bizonyítani, s ugyanakkor senkinek sem állott jogában a pápa felett ítéletet mondani, 800. december 23-án III. Leó ünnepélyes tisztítóesküt kényszerült tenni.⁶⁵ Arn ebben az időben jobban megismerhette a pápát, s nagy valószínűséggel magában meg is lehetett győződve arról, III. Leó több, ellene felhozott vádpontban bűnös, így hát nem vélte szükségesnek, hogy a mind hatalmát, mind jó hírnevét elvesztett pápától pannóniai jogigényeinek megerősítését kérje, amit Nagy Károly számára már épp elég hathatósan garantált.⁶⁶ Amint láthattuk a misszió gondolata tehát magától az uralkodótól származott, s annak kivitelezése során a pápától sem hozzájárulását, sem pedig segítségét nem kérték.

828/29-ben, az *Ostland* újrarendezése során a Rábát jelölték ki mint természetes határt Salzburg és Passau fennhatósági területe között,⁶⁷ s ugyanezen időtől kezdve mondhatott a Salzburgi Érsekség jelentősebb missziós sikereket magának Pannóniában. Priwina, miután országából I. Mojmír (kb. 822–846) 833 körül elűzte, a frankokhoz menekült – Ratbold frank őrgróf mutatta be Német Lajosnak –, a traismaueri (treismai) Szent Márton templomban felvette a keresztséget, s Német Lajos segítségével 838/39-ben Pannóniában létrehozta saját fejedelemségét.⁶⁸ Ezen vidék mellett Német Lajos 847-ben további területeket adományozott Priwinának,⁶⁹ így felső-pannóniai, legalább a mai Pécsig terjedő birtokának központja Mosapurc (Mocsárvár) – a mai Zalavár helyén – lett,⁷⁰ s így Priwina (és unokaöccse s egyben társuralkodója, Rasztiszláv) fejedelemségében a következő néhány évben a salzburgi térítők a helyi nemesség közreműködésével több, mint harminc templomot szenteltek fel.⁷¹ Míg a karantán misszió során Salzburg helyi jogai vándorpüspökök útján gyakorolta, addig az érsekek – az érseki székhelyen Arnt követő Adalram (821–836) Liupram (836–859) és Adalwin – gyakorta maguk látogattak el Pannóniába,⁷² hogy templomokat szenteljenek, és minden templomhoz hozzá tartozó papot ordináljanak.⁷³ A pannóniai misszió 867-ig a Karolingokhoz kötődött: Pippin és Károly Salzburgra bízta e területet, Német Lajos pedig számos javadalmat adományozott a Salzburgi Érsekségnek mint hatalma támaszának s számos politikai feladat kivitelezőjének a karantániai és pannóniai missziós területen.⁷⁴ A 860/61-ben a morvák által meggyilkolt Priwina halálával nem szakadt meg a missziós munka, ugyanis fia, Chozil változatlanul fenntartotta Salzburggal a már korábban szorosra fűzött kapcsolatokat, a változás csak 864-ben következett be, amikor Konstantin és Metód morvaországi működése Chozil fejedelemségében is éreztette hatását.⁷⁵ A bizánci misszionáriusok befolyását ellensúlyozandó 864/65-ben Adalwin érsek fokozta a térítőmunka intenzitását,⁷⁶ s rövid időn belül a fejedelem segédletével, aki ezen időkben még hűséges maradt a Keleti-Frank Birodalomhoz és a Salzburgi Érsekséghez, tizenkét templomot szentelt fel.⁷⁷

III. A frank uralkodó által elűzött Mojmír unokaöccse, Rasztiszláv (846–870), morva fejedelem az apja, Német Lajos ellen lázadó Karlmannhoz csatlakozva⁷⁸ nagyfokú függetlenségre tett szert,⁷⁹ először Rómától igyekezett országa számára térítőket szerezni, majd miután a pápánál nem járt sikerrel,⁸⁰ 862-ben III. Mihály *basileus*hoz fordult, hogy országa számára – ahol már számos egyéb, itáliai, görög és germán származású térítő működött – szláv nyelven tanító és térítő misszionáriusokat kérjen.⁸¹ Rasztiszlávot természetesen nem csupán a szláv nyelvű liturgia vonzotta, politikai célja között szerepelt kapcsolatainak szorosabbra fűzése Bizánccal, ahonnan a frank befolyás ellensúlyozását várta,⁸² s ezt annál nyugodtabban

tehetette, mivel Bizáncot saját országától földrajzilag Bulgária elválasztotta, tehát a politikai szövetség a geográfiai távolság miatt nem fenyegette a bizánci hegemonia veszélyével.⁸³ Így ő is azt az utat követte, amelyet oly sok uralkodó, igyekezett a népét megtérítő országgal megglazítani kapcsolatait, hogy a rétités ne váljék a hódítás eszközzé.⁸⁴ A *basileus*, a frank királlyal és a bajor püspökökkel fennálló kapcsolatát nem beárnyékolandó, nem kívánt e területen – a morva fejedelem kívánságával szemben – önálló egyházmegyét létrehozni, s így a misszionáriusok élére nem püspököt vagy érseket, hanem a testvérpárt, Konstantint és Metódot állította.⁸⁵ (Methódios és Konstantinos – vagy ahogy a halála előtt néhány héttel felvett szerzetesi nevén ismerik, Kyrillos, vagyis Cirill⁸⁶ – Thessalonikében született jó módú bizánci család gyermekeként, s társadalmi helyzetüknek megfelelően kiváló nevelésben részesültek, s lévén hogy szülővidéküket jórészt az oda betelepült szlávok lakták, anyanyelvük, a görög mellett kiválóan elsajátították a szláv nyelvet is. Az idősebb fivér, Metód utóbb magas kormányzati tisztséget töltött be, a fiatalabb Konstantin pedig tanulmányait folytatandó Konstantinápolyba ment,⁸⁷ ahol hamarosan a filozófia professzorának rangját szerezte meg,⁸⁸ s ezt követően számos nép – így például az avarok és a kazárok – között végzett missziós tevékenységet.⁸⁹)

Miután a fivérek – a *Vita Methodii* szerint – három éven,⁹⁰ – a *Vita Constantini* szerint – negyven hónapon, illetve – a *Vita Constantini-Cyrilli cum translatione s. Clementis*, vagyis az itáliai legenda szerint – négy és fél éven át⁹¹ folytatták térítőmunkájukat, az idő elérkezettnek tűnt egy, a frankoktól független egyházi szervezet létrehozására; feltehető, hogy ezen törekvés nem annyira Konstantintól és Metódtól, hanem a fejedelemtől indult ki.⁹² A fivérek megkíséreltek Konstantinápolyba visszatérni, hogy a szükséges lépéseket megtegyék.⁹³ Velence felé igyekezvén útjuk Chozil udvarába vezetett, ahol nagy tisztelettel fogadták őket, s a fejedelem a későbbiekben is minden bizonnal – Rasztiszláv, majd unokaöccse és utódja, I. Szvatojpluk (870–894) aktuálpolitikai érdekek által motivált pálfordulásaival ellentétben – őszinte meggyőződéssel vette pártfogásába a szláv liturgiát képviselő Metód ügyét (ő maga is megtanulta a glagolita írást),⁹⁴ amit azon tény is valószínűsíteni enged, hogy Konstantin halála után Chozil sürgette a pápánál, II. Adorjánál Metód Pannóniába való visszaküldését s érsekké történő kinevezését, míg a morva fejedelem utóbb semmiféle segítséget nem nyújtott a szláv nyelvű térítőmunka újraélesztéséhez.⁹⁵ I. Miklós pápa felismerve azon lehetőséget, amit a Bizáncból a morvákhöz küldött misszionáriusok tevékenysége nyitott Róma számára, nevezetesen hogy Pannóniát és Illíriát közvetlen pápai fennhatóság alá tudná vonni, tehát az épp Velencében tartózkodó fivéreket – mint Chozil követeit⁹⁶ – Rómába hívta,⁹⁷ ám mire azok megérkeztek, a pápa már több mint egy hónapja meghalt.⁹⁸ Utódja, II. Adorján e politikát kívánva folytatni – miután a III. Mihály meggyilkolását és Phótios pátriárka letevését követően a hazatérés lehetősége bezárult a fivérek előtt, s 869 februárjának 14. napján Konstantin Rómában meghalt⁹⁹ – Metódot először a moráviai és pannóniai szlávok megtérítésével megbízott pápai *legatus*nak, majd püspökké szentelve a hajdani illír főváros, Sirmium érsekévé ordainálta.¹⁰⁰

IV. A pápaságnak a szláv misszió felé forduló figyelmét, s e kontextusban Metódnak a pápa, a bizánci császár és a keleti-frank uralkodó, valamint a salzburgi érsek és püspökei viszonylatában elfoglalt pozícióját segít megérteni I. Miklós pápa és Phótios pátriárka Bulgária egyházi hovartartozása felett kibontakozott konfliktusának áttekintése. Krum (803–814)

és Omurtag (814–831) uralkodása idején a viszonylag kis számú, türk etnikumú, a szláv lakosságot hatalmuk alá hajtó bolgárok a hajdani Moesia, Scythia, Thracia és Macedonia területén telepedtek meg.¹⁰¹ A bolgár hódítást túlélő keresztény népesség számaránya nem határozható meg, ugyanakkor uralmát megszilárdítandó már Krum is igyekezett a bolgár bojárokkal szemben a kereszténység iránt nyitottabb szlávokra támaszkodni, ami azonban fia, Omurtag idején – mivel a bolgárok attól tartottak, hogy a keresztények a nagy hatalmú, szomszédos Bizánccal túl szorosra fűznék kapcsolataikat – keresztényüldözést s heves ellenreakciót szült, amelynek keretében számos, a Bizánccal határos területeken lakó keresztényt telepítettek át Bulgária északi vidékeire. Borisz fejedelem (852–889) ismét támogatóan lépett fel a kereszténység iránt, ezen elhatározását a következő okok motiválhatták: egyrészt a fejedelem iránt lojális klérus révén befolyást gyakorolhatott a lakosságra, s a központosított egyházszervezet a bojárok visszaszorításának fontos eszköze lehetett, másrészt a keresztény vallás lehetőséget látszott nyitni a szlávok és a bolgárok egybeolvasztására, harmadrészt a keresztény uralkodó széles, Borisz által mind Bizánccban, mind pedig a Frank Birodalomban megismert jogköre kétség kívül csábítóan mutatkozhatott a fejedelem számára.¹⁰²

A bolgár fejedelem – mivel országában a missziós feladatokat természetesen nem a bizánci egyháza kívánta bízni, hiszen ezzel a *basileus* hegemoniáját erősítette volna – 862-ben, Tulln-ban találkozott Német Lajos, keleti-frank uralkodóval, akivel több pontban sikerült megállapodást kötnie: a bolgárok csapatokat bocsátanak a frank király rendelkezésére a morvák ellen, Bulgáriában pedig a frank misszionáriusok megkezdik térítő tevékenységüket.¹⁰³ A 863/64-ben a bolgárok között pusztító éhínség azonban lehetetlenné tette e tervek megvalósítását, a Bizánc területén végrehajtott bolgár fosztogatásra válaszul a császár, III. Mihály (842–867) tengeren és szárazföldön megsemmisítő vereséget mért Bulgáriára, és Borisz fejedelmet feltétel nélküli kapitulációra kényszerítette.¹⁰⁴ A Bizánc és Bulgária között létrejött békeszerződésben meghatározták, hogy a bolgárok között a térítést hamarosan bizánci misszionáriusok fogják megkezdeni; a krisztianizáció első lépéseként 864-ben Borisz vette fel Bizánccban a kereszténységet – a keresztységben, mivel politikailag jelzésértékűen a császár, III. Mihály vállalta a keresztapai tisztséget, a Mihály nevet kapta.¹⁰⁵ Borisz ezt követően eljuttatott Phótios, konstantinápolyi pátriárkának¹⁰⁶ egy levelet, amelyben a térítőmunkával kapcsolatos, meglehetősen gyakorlati kérdéseire kívánt választ kapni. Phótios 864 végén vagy 865 elején írott és I. Borisz fejedelemnek elküldött¹⁰⁷ leveléből¹⁰⁸ világosan kiderül, hogy a nagy műveltségű pátriárka magas teológiai színvonalon írott válaszlevele nem adott a bolgárokat érintő kérdésekre kielégítő felelet, s hogy ezen iránymutatás feletti elégedetlenségétől sarkallva Borisz a pápához fordult a keresztény vallással és hitélettel kapcsolatos problémáival Rómától várva segítséget.¹⁰⁹ A bolgár követségnek a pápához intézett kérdései elvesztek,¹¹⁰ a pápa válaszlevele, a „*Responsa Nicolai Papae I. ad Consulta Bulgarorum*”,¹¹¹ vagyis I. Miklós pápa¹¹² 866 őszi íródott levele, teljes egészében ránk maradt. Miklós pápa a levéllel és a térítési munkájával egyidejűleg foglalkozni kezdett az önálló bolgár egyházszervezet kialakításának kérdésével. (860-ban Phótios, konstantinápolyi pátriárka – az öt pátriárka között bevett, addigi gyakorlatnak megfelelően – saját, némiképp vitatott választásának elismerését kérte Miklós pápától, aki hozzájárulásának megadását az Illyricumra és Thessalonikire, vagyis jóformán az egész, Bulgáriát is magába foglaló Balkánra vonatkozó pápai igények elismerésétől tette függővé.¹¹³ Noha Phótios 862 márciusáig hajlandónak mutatkozott e követelésnek eleget tenni, a pápa egy 863-ban, Rómában megtartott zsinaton megfosztotta méltóságától, és *excommunicatio*val is megfenyegette – feltehetően nagyobb engedékenységet várt Phótios

utódjától, Ignatiostól a Balkán kérdésében.¹¹⁴) Miklós pápa a bolgár misszió tekintetében azon meggyőződésből indult ki, hogy a Balkán területe közvetlenül a pápa fennhatósága alá tartozik – nem ordinálta ugyan a Borisz által kért pátriárkát Bulgáriába, csupán egy, ám Bizánctól független érsekség felállítását helyezte kilátásba.¹¹⁵ A Portói Formosus – a későbbi pápa (891–896) – és Populoniai Paulus vezetésével Bulgáriába útnak indított küldöttség kezdte meg a térítő munkát.¹¹⁶

Német Lajos, akit a bolgár követség Regensburgban felkeresett, szintén ígéretet tett, hogy misszionáriusokat küld Bulgáriába, ám az előkészületek elhúzódtak, s a frank küldöttség csak 867 tavaszán érkezett meg Ermenich, passauai püspök vezetésével a Balkánra, ahol a római térítők már őket megelőzve téríteni, prédikálni és keresztelni kezdtek.¹¹⁷ Ermenich reményeiben súlyosan csalódva bevárta Német Lajos engedélyét, s visszatért Passaubá¹¹⁸ – a bolgár misszió kapcsán megmutatkozó ellentét feltárta a pápaság és a Keleti-Frank Birodalom közötti feszültségeket.¹¹⁹ Phótiós azonban nem volt hajlandó eltérni a hatalmi szférájába történt római beavatkozást, s ezért egy 867-es, konstantinápolyi zsinaton letétette I. Miklós pápát, amiről a pápa már – időközben bekövetkezett halála miatt – nem értesült.¹²⁰ Még ugyanabban az esztendőben azonban a *basileus*, III. Mihály meggyilkolása és Phótiós letétele teljességgel megváltoztatta a politikai konstellációt, s I. Miklós pápa Bulgáriával kapcsolatos tervei halála után megvalósulni látszottak – a krízis annak kapcsán bontakozott ki, hogy Róma nem tartotta be Miklós pápának az önálló bolgár érsekség megalakítására tett ígéretét.¹²¹ Borisz fejedelem azzal a kéréssel fordult II. Adorján pápához (867–872), hogy tegye meg Formosust Bulgária érsekévé, ám a pápa arra hivatkozva, hogy Formosust mint püspököt nem utalhatja egy másik egyházmegyébe, nem tett eleget ezen igénynek¹²² – a tényleges ok nagy valószínűséggel a Formosus-ellenes klikk Rómában a pápára gyakorolt befolyása lehetett.¹²³ Hasonlóan járt Marinus diakónus is, akiből utóbb pápa lett (882–884), a bolgárok érsekévé történő kinevezése azonban II. Adorján ellenállása miatt meghiúsult; a pápa által érseknek ajánlott Sylvester diakónust pedig Borisz fejedelem utasította vissza.¹²⁴ A személyes ellentétek mellett minden bizonnyal nagy szerepet játszott a pápa vonakodásában, hogy meg akarta tartani Rómának a Balkán feletti közvetlen fennhatóságát, amit az érsekség felállítása nagyban korlátozott volna – a pápaság ezért nem arathatta le e vidéken végzett missziós politikájának gyümölcsseit.¹²⁵

A római egyházban csalódott Borisz fejedelem I. Basileioshoz (867–886) és Ignatios pátriárkához fordulva helyreállította kapcsolatait Bizánccal, amit a 869/70-es, Konstantinápolyi Zsinat tett hivatalossá. A zsinat egyik utolsó ülésén – a római küldöttek kizárásával – Bulgáriát a Konstantinápolyi Pátriárkátus alá sorolták be, s Ignatios hamarosan egy érseket és több püspököt ordinált a bolgárok számára.¹²⁶ Borisz kiutasította országából a római misszionáriusokat, s Bulgária – immáron önálló érsekéggént – ellenállt VIII. János pápa (872–882) későbbi kísérleteinek, amelyekkel megpróbálta az országot Róma számára visszanyerni.¹²⁷ Bulgária Borisz fejedelem alatt elkezdődött misszionálás során – akárcsak a morvák körében térítést végző Metód sorsának alakulása – az egymással rivalizáló Róma és Bizánc, valamint a Keleti-Frank Birodalom nagyhatalmi politikájának szolgált játéktérül. A bolgároknak a bizánci hegemoniától való félelme, valamint I. Miklós pápa agilitása és *Responsája* miatt jobb esélyekkel induló római egyház azonban néhány év leforgása alatt elvesztette az e téren szerzett előnyét, mivel I. Basileios és Phótiós utódja, Ignatios pátriárka hajlandó volt Bulgáriát önálló érsekség rangjára emelni, amit I. Miklós és II. Adorján pápa mindvégig vonakodott megtenni.

V. A bolgár misszió kudarcán okulva II. Adorján – feltehetően Anastasius Bibliothecarius befolyásának köszönhetően – engedményt tett a szláv nyelvű liturgia használatában;¹²⁸ s noha az ezen engedélyt tartalmazó, Metódot nagy tudású férfiúként jellemző, s az óbolgár nyelvű liturgikus könyvek gyalázóit kiközösítéssel fenyegető, Rasztiszlávhoz, I. Svatoplukhoz és Chozilhez intézett levél eredetiségével kapcsolatban számos kérdés merült fel, a diplomáciai és egyházpolitikai körülmények a levél s a benne foglalt engedély hitelessége mellett szólnak.¹²⁹ Ha Konstantin és Metód eredeti tervüknek megfelelően visszatérhettek volna Bizáncba, s hírt vihettek volna a moráviai és pannóniai egyházszervezési eredményeikről, úgy Róma nagy valószínűséggel mindkét területről kénytelen lett volna végleg lemondani – a pápa feltehetően ezért tett engedményeket a misszionáriusoknak, s nevezte ki *legatus*sá Chozil közbenjárására Metódot.¹³⁰ Kérdéses, hogy Chozil lépését a misszionáriusok személye és a szláv liturgia iránt érzett elkötelezettsége,¹³¹ vagy pedig esetleges távlati politikai ambíciói motiválták,¹³² mindenesetre azonban ő initiálta Metód érsekké ordinálását a pápánál.¹³³ Metód pannóniai érseki kinevezése Szent Andronikos székébe szolt,¹³⁴ ami mind Chozil hatalmi, mind pedig a pápaságnak a szlávokra irányuló céljainak megfelelt, Szent Andronikos székhelye azonban Sirmium, a hajdani Nyugati-Illíria egyházi és világi központja volt,¹³⁵ s ezzel II. Adorján teljességgel I. Miklós szellemiségének megfelelően kinyilvánította, hogy Sirmiumot – mivel az nagy valószínűséggel a bolgár hatalmi szférába tartozott¹³⁶ – az egész szláv terület metropolíájává kívánta tenni, vagyis Metód hatáskörét nem csupán Pannóniára és Moráviára, hanem Bulgáriára is ki akarta terjeszteni.¹³⁷ Sirmiumi székhelyét Metód természetesen nem foglalhatta el, működésének központja feltehetően Chozil székhelyén, Mosapurcban lehetett.¹³⁸ Metód ordinálásával a pápa kifejezte *iurisdictiós* igényét egész Illíriára ami szöges ellentétben állott a Moráviában és Pannóniában évtizedeken át térítómunkát végző Salzburgi Érsekség időközben megszerzett joghatóságával, s a Salzburgi érsek e sérelemről a Mosapurcból elmenekülő Rihpald főesperes beszámolójából tudomást is szerzett.¹³⁹

870 elején, amikor Rasztiszláv és unokaöccse, I. Svatopluk közötti viszály fellángolt, Svatopluk kiadta Metódot ellenfeleinek – vitatott, hogy Metód fogságba vetésére nem Pannóniában,¹⁴⁰ hanem a morva területen¹⁴¹ került-e sor –, Bajorország püspökeinek, akik Német Lajos jelenlétében, Regensburgban perbe fogták, a per során figyelmen kívül hagyva érseki méltóságát s azzal vádolták, hogy jogosulatlanul tanít a Salzburgi Érsekséghez tartozó területen.¹⁴² (A hatalmat magához ragadó Svatopluk még ugyanebben az évben kiadta nagybátyát a frankoknak, akik fogságba vetették, ám hamarosan ő maga is frank fogságba került, s felségárulás miatt emeleték vádat ellene.¹⁴³ A frank uralom ellen Szlavomir felkelést szított, s ezt követően néhány hónapra utalomra jutott, majd Svatopluk a frankokkal folytatott – némiképp obskúrus – tárgyalásokat követően visszakerült országa trónjára.¹⁴⁴) Metód a pápától nyert felhatalmazására hivatkozott, s ragaszkodott azon állásponchoz, hogy Pannónia és Morávia – az Illyricum részeként – közvetlenül a pápa *iurisdictiós*ja alá tartozik, s a bajor egyházi méltóságokat, elsősorban Passau püspökét és Salzburg érseket azzal vádolta, hogy csupán becsvágytól és kapzsiságtól hajtva lépték túl területi illetékességüket.¹⁴⁵ A két szemben álló fél, a pápa és a Salzburgi érsek, illetve püspökei jogigényét vizsgálva a következőket állapíthatjuk meg: Salzburg és Passau sok évtizedes térítómunkája révén kétség kívül morálisan megalapozott igényeket támaszthatott e területekre, ám ezt – a már említett okokból – nem hagyták jóvá Rómával, s míg Nagy Károly idején elegendőnek bizonyult a király, illetve a császár engedélye, a VIII. század utolsó harmadában azonban a keleti-frank

uralkodó már rég nem rendelkezett a pápaság felett azon befolyással, amit e század elején a császár még magáénak mondhatott. Salzburg joggal hivatkozhatott Karantániára vonatkozó igényeit alátámasztandó Zakariás, II. István és I. Pál pápa igazolásaira,¹⁴⁶ Pannónia és Morávia tekintetében azonban a Nagy Károly adta privilégiumokat¹⁴⁷ a pápaság nem fogadta el, így az egész Illyricumra vonatkozó igényeit a pápa e joghézagot kihasználva érvényesíthette.¹⁴⁸

Metód legkésőbb 870 őszén, Regensburgban, Német Lajos jelenlétében tartott perében Adalwin, salzburgi érsek elnökölt igen visszafogottan, rajta kívül Anno, freisingi és Ermenrich, passauai püspök részvételéről, s az utóbbi esetében igen elszánt, majdnem a tettelegességig fajuló, Metód elleni kirohanásokról tudunk.¹⁴⁹ A tárgyalás során, a vita hevében Metód a bizánci szellemi fölény teljes tudatában faragatlannak nevezte vádlóit,¹⁵⁰ s a gúnyos hangvételten felháborodva Ermenrich kis híján lovaglóstorral támadt volna Metódra, ám ebben megakadályozták – amint ez a pápa „*Ad defendam pravitatem*” kezdetű leveléből kiderül.¹⁵¹ Noha Metód a pápa által rá ruházott jogkörre hivatkozott, a Regensburgi Zsinaton kimondták méltóságától való megfosztását, s két és fél éven át zord körülmények között egy – a *Vita Methodii* szerint sváb¹⁵² – kolostorban, hideg, fedetlen cellában fogságban tartották.¹⁵³ Anno, freisingi püspök többször megakadályozta, hogy Metód a pápához forduljon az őt ért inzultusok miatt¹⁵⁴ – ez alapján feltételezhetjük, hogy a kolostori fogság felett Anno gyakorolt felügyeletet¹⁵⁵ – utóbb Metódnak sikerült a titkos követek és levelek útján érintkezésbe lépnie II. Adorján pápával, aki azonban igen határozatlannak mutatkozott, s a jelek szerint sem a bajor püspökök és Német Lajos, sem pedig Metód leveleire nem reagált.¹⁵⁶ Adalwin érsek Róma felé mindvégig azt a látszatot igyekezett fenntartani, mitha az egész üggyhez nem csupán köze nem volna, hanem arról nem is tudna.¹⁵⁷ A 872 december 14-én trónra lépő VIII. János pápa energikusan beavatkozott a vitába, s mind Német Lajoshoz intézett levelében,¹⁵⁸ mind pedig követe, az anconai püspök útján határozottan közölte az uralkodóval, a salzburgi érsekkel és püspökeivel, hogy a Szentszék Illíria felett szerzett jogai – *patrimonium Petri* lévén – sem az elmúlt idő, sem pedig a terület megváltozása miatt nem szűntek meg, s hogy e jogok elévüléséhez legalább száz esztendő lett volna szükséges.¹⁵⁹ A pápa „*Audacia tua*” kezdetű *epistolájában* felszólította Anno, freisingi püspököt, akit a Metód elleni eljárás felbujtójának, szerzőjének (*instigator, auctor*) nevez,¹⁶⁰ hogy jelenjék meg Rómában Metód elleni jogtalan eljárásuk kapcsán magát tisztázandó, s ugyanolyan időtartamra, amíg Metódot fogságban tartották, felfüggesztette püspöki jogainak gyakorlását.¹⁶¹ „*Ad defendam pravitatem*” kezdetű levelében a pápa Ermenrich, passauai püspököt felháborodott hangon bírálta erőszakos fellépése miatt, s megparancsolta neki, hogy Rómában feleljen cselekményeiért, s addig is eltöltötte püspöki jogainak gyakorlásától és az eukarisztiától – arra az esetre pedig, ha vonakodnék Rómába menni, *excommunicatio*val fenyegette meg.¹⁶² A püspökök ellen felhozott vádak között szerepelt, hogy jogtalanul ültek törvényt egy érsek felett, akit meggátoltak abban, hogy a pápához fellebbezzon, s méltatlanul és megalázóan bántak vele.¹⁶³ Adalwinhoz intézett levelében a pápa az érseket arra utasította, hogy vezesse el Metódot Pannóniába, s gondoskodjék arról, hogy az ismét elfoglalhassa érseki székét – Adalwin lévén annak oka, hogy Metódot megfosztották érseki méltóságától, neki kell azt is keresztülvinnie, hogy visszakaphassa azt;¹⁶⁴ a végső döntést az ügyben a pápa fenntartotta magának.¹⁶⁵ Adalwin érsek talán még végrehajthatta e feladatát, mielőtt 873. május 14-én meghalt, Ermenrich 874. december 26-án, Anno pedig 875-ben távozott az élők sorából, vagyis – a *Vita Methodii* szerint – Szent Péter ítéletét nem kerülhették el.¹⁶⁶

A következőkben érdemes behatóbban szemügyre venni azon, a *Conversio* által rögzített

vádpontokat, amelyeket a Regensburgi Zsinaton Metód ellen felhoztak – természetesen nem állapítható meg, hogy a *Conversio* a per vádirataként, vagy pedig annak utólagos legitimációjaként keletkezett-e.¹⁶⁷ A *Conversio* a Metód elleni vádakát a következőkben fogalmazza meg: „*Usque dum quidam Graecus Methodius nomine noviter inventis Sclavinis litteris linguam Latinam doctrinamque Romanam atque litteras auctoriales Latinas philosophice superducens vilescere fecit cuncto populo ex parte missas et evangelia ecclesiasticumque officium illorum, qui hoc Latine celebraverunt.*”¹⁶⁸ „*Hoc enim observatum fuit, usque dum nova orta est doctrina Methodii philosophi.*”¹⁶⁹ Az *Excerptum de Karentanis* egy rövid mondatban utal ugyanerre: „*Hoc enim observatum fuit, usque dum nova orta est doctrina Methodii philosophi.*”¹⁷⁰ A *Conversio*ban Metódra vonatkoztatott „*philosophus*” *appositio* eredetileg Konstantin állandó *epitheton ornansa* volt,¹⁷¹ s VIII. János (872–882) pápa „*Industriae tuae*” kezdetű levelében is filozófusnak nevezi Konstantint (*Constantino quodam philosopho*).¹⁷² Konstantin növekvő megbecsültségét jelzi, hogy Anastasius Bibliothecarius Gauderich püspökhöz írott levelében *tantus et talis revera philosophusként*, majd pedig *mirabilis vere philosophusként* és *sapientissimus virként* emlegeti,¹⁷³ s Anastasius Bibliothecarius szóhasználatában Konstantin neve és a *philosophus epitheton* olyannyira egybefonódott, hogy ezen *appositio* nélkül nem is tesz róla említést¹⁷⁴ – így például a 875-ben Kopasz Károlyhoz intézett *epistolájában* ezen felül még *magnus virnek* is nevezi,¹⁷⁵ valamint a 869-es Konstantinápolyi (nyolcadik egyetemes) Zsinat aktáinak fordításában pedig *Constantinus philosophust magnae sanctitatis virnek*¹⁷⁶ minősíti.¹⁷⁷ Herwig Wolfram – noha Konstantin esetében nem vonja kétségbe a *philosophus epitheton* megtisztelő voltát – Metód neve mellett ezen *appositio*t becsületsértésnek, elmarasztaló, becsmérő értelműnek minősíti.¹⁷⁸ Wolfram azon megállapítása, miszerint a *Conversio* Konstantin *epitheton*ját ruházta át fivérére, Metódra, minden bizonnyal helytálló, az viszont, hogy ezen *appositio* – a szokványos keresztény latinitásnak megfelelően – negatív felhangot hordoz, már nem fogadható el ebben a formában, amint ezt Ludger Bernhard is kimutatta.¹⁷⁹ Természetesen a középkorban mind a latin, mind pedig a görög irodalomban kimutatható egy, a filozófiát – s általában azzal együtt az antik örökséget – elutasító irányzat, azonban ennél jóval dominánsabban volt jelen a filozófiát és az antikvitás irodalmát a kereszténységbe integrálni, recipiálni igyekvő vonulat, ami legjelentősebb *auctoritasként* még a patrisztika aranykorából Augustinust¹⁸⁰ tudhatta maga mögött, aki a *philosophus appositio*t minden, valamely szellemi tevékenységben jártassággal bíró személy számára jogosnak ítélte.¹⁸¹

Az *Excerptum de Karentanis* szerint Metód *nova doctrinát* hozott be, a *Conversio* tizenkettedik *capitja* alapján a következő három pont kristályosodik ki, amelyek köré a Metóddal szembeni érvek megfogalmazódtak: először a *lingua Latina*, másodszer a *doctrina Romana*, harmadszer pedig a *litterae auctoriales Latinae* kapcsán megmutatkozó – negatív – magatartása.¹⁸² E három, a nyugati egyház és misszionáriusai által soha meg nem kérdőjelezett elemet Metód az egész nép számára értéktelen színben tüntette fel, nevezetesen *philosophice superducens* – amint láthattuk, a *philosophus* kitétel nem rejt magába becsmérő felhangot, az antikvitás óta megmaradt a tágabb értelemben a *szakszerűen, szakavatottan ítélő, eljáró szellemi ember* szinonimájának.¹⁸³ További magyarázatot igényel ugyanakkor a *superducere verbum*, amelynek mind alap-, mind pedig átvitt jelentésében¹⁸⁴ a *befedni, bevonni, letakarni* értelemről indulhatunk ki.¹⁸⁵ A bűnök megbocsátásának terminológiájában többször találkozhatni a be-, illetve eltakarni (*abscondere*,¹⁸⁶ *tegere*,¹⁸⁷ *operire*¹⁸⁸) szinonimáival, ugyanakkor az elfedni, eltakarni jelentés akár a szó legszorosabb értelmében is előfordul, mint például Cassiodorusnak a 118. és a 135. zsolthárhoz írott kommentárjában,¹⁸⁹ amelyben az *Exodus*

vonatkozó jelenetre utal,¹⁹⁰ és Wipo *Gesta Chvonradi II. imperatoris*ában, amelyben Aribert, milánói püspök menekülését beszéli el.¹⁹¹ Ezek alapján a *Conversio philosophice superducere* passzusát *tanult okfejtéssel elfedni*, illetve a *műveltség örve alá rejteni* fordítással adhatjuk vissza.¹⁹² Metód filozofikus argumentációjára jó példát szolgáltathat fivérének, Konstantinnak Velencében ellenfeleivel, a latin püspökökkel, papokkal és szerzetesekkel folytatott vitája, akik magyarázatot követeltek tőle arra nézvést, hogy – noha ezt előtte sem az apostolok, sem a pápák, sem pedig az egyházatyák nem tették – miért és hogyan alkotott meg a szlávok számára önálló írást.¹⁹³ Számonkérésükre egyfelől – számos bibliai helyre utalva – racionális érvekkel felelt, nevezetesen hogy a Római, illetve Bizánci Birodalom határán túl, keleten igen sok olyan nép található, akik saját nyelvükön dicsőítik Istent, és saját írásukat használják; másfelől pedig kimutatta, hogy a – Sevillai Isidorustól eredő triglosszia doktrínája¹⁹⁴ – akiket *Pilatus követőinek*, *Pilatianinak* nevez – szöges ellentétben áll magával a Szentírással is, hiszen ezzel a Jézust hamisan elítélő bíróval helyezik magukat egyazon bázisra.¹⁹⁵ A *Vita Constantini* természetesen a szent által feltalált írást isteni kinyilatkoztatás eredményeként értelmezi, az ezt ellenzők – a triglosszia, „három-nyelv-eretnesség” híveinek – érveit az ördögtől származónak minősíti, a fivérek pápa általi fogadtatását pedig a lehető legbarátságosabb színekben ábrázolja:¹⁹⁶ a Rómába látogató fivérek (Konstantin Szent Kelemen pápa és vértanú ereklyéit is magával hozta)¹⁹⁷ céljait II. Adorján pápa kedvezően ítélte meg, s engedélyt adott Metódnak, hogy missziós területén a miséket szláv nyelven tartsa,¹⁹⁸ azzal a megkötéssel, hogy az evangéliumot és a hitvallást latinul kellett elmondania.¹⁹⁹

Miután VIII. János pápa elérte, hogy a Salzburgi Érsekség fogságából kiengedje Metódot, s visszahelyezte érseki méltóságába,²⁰⁰ megtiltotta neki, hogy a liturgiát szláv nyelven tartsa.²⁰¹ E tilalom megszegése adott lehetőséget a bajor püspököknek, hogy Metód ellen Szvatopluk bizalmi klérikusának, Iohannes de Venetiisnek²⁰² útján ismételt feljelentést tegyenek Rómában az egyház által elfogadottakkal ellentétes, eretnek tanok terjesztésével megvádolva, mire VIII. János „*Praedicationis tuae*” kezdetű levelében magához hívatta *legatusát*,²⁰³ miután levélben határozottan felhívta figyelmét arra, hogy a mise áldozati részét csak latin vagy görög nyelven mutathatja be, s kizárólag a prédikáció során használhatja a szláv nyelvet.²⁰⁴ Metód a pápánál tett látogatásának eredményeként elérte, hogy VIII. János engedélyt adott számára az egész szentmise szláv nyelven történő celebrálására.²⁰⁵ I. Szvatopluk fejedelemhez intézett, „*Industriae tuae*” kezdetű levelében kifejti, hogy a Konstantin, a filozófus által feltalált írás semmiben nem áll ellentétben a Bibliával, hiszen az urat minden nemzetnek s minden nyelvnek dicsőítenie kell, továbbá hogy Metód számára engedélyezi a szláv nyelvű misét;²⁰⁶ a fejedelem számára természetesen latin nyelven tarthatta a liturgiát²⁰⁷ – a szláv nyelv csak a latinul nem értő köznépnek volt szánva –, s ebből a célból a latin rítus szerint miséző, Wiching nevű püspököt is mellé adta.²⁰⁸ E nyelvi kettősséget a *Conversio* vonatkozó mondatának „*ex parte*” kitétele is jelzi.²⁰⁹ Metód tisztázta magát a pápa által összehívott testület előtt azon vádak alól is, hogy a misét nem az evangélium, az apostoli tanítás és az atyák által hagyományozott módon celebrálná, s hogy a nikaiai–konstantinápolyi hitvallást nem megfelelően, a „*filiouque*” kitétel – vagyis a latin egyház azon tanítása, miszerint a Szentlélek az Atyától és a Fiútól származik – nélkül imádkozná, amint ezt VIII. János Szvatopluknak írott levelében kifejtette.²¹⁰

A *filiouque*-vita dogmatikai háttere röviden a következőkben foglalható össze. Miután a 381-es Konstantinápolyi Zsinat kimondta a Szentlélek egykéntiségét az Atyával és a Fiúval, tisztázni kellett a három isteni személy egymás közötti viszonyát, ami a második

és a harmadik isteni személy származásának meghatározása során kristályosodhatott ki. E magyarázat felállítása során – kiváltképp, ám nem kizárólagosan – a nyugati egyházatyák hajlottak arra, hogy a második és a harmadik személy lényegének összemosását elkerülendő a Szentlelket ne csupán az Atyától, hanem a Fiútól is származtassák.²¹¹ E nézetet támasztotta alá Augustinus azon okfejtése is, miszerint mindazon jelleg, ami nem az egyik isteni személynek a másik isteni személytől való különbözőségét juttatja kifejezésre.²¹² Mindezek alapján mintegy természetes következményként vette fel a nyugati egyház az apostoli hitvallásba a Szentlélekre vonatkozóan a „*qui ex patre procedit*” megfogalmazás mellé a „*filioque*” kitétel, ami feltehetően először a 675-ös Bragai Zsinaton hangozhatott el, ugyanebben az évben az ariánus gótokkal az egységet helyreállító Toledói Zsinaton fogadták el, s végül Nagy Károly általi átvétele tette mintegy a latin nyelvű kereszténység számára mintegy kötelezővé. A latinok és a görögök közti vita hamarosan III. Leó pápa elé került, aki ugyan elfogadta a Szentléleknek az Atyától és a Fiútól való származását, ám nem tartotta helyénvalónak a hitvallás illetén módon történő átalakítását arra hivatkozva, hogy ezen kívül még számos olyan alapvető hittétel van, amit nem lehet a hitvallás szövegébe beemelni, s hogy e módosítás a nép hitvilágában értetlenséget és zavart szülne.²¹³

Ezt követően az ellentét fél évszázadon át nyugodni látszott, majd Phótiós pátriárka – elsősorban személyes politikai ambícióktól hajtva – ismét tematizálta a *filioque*-vitát. (A *basileus*, III. Mihály 858-ban letette székéből Ignatios pátriárkát, s helyébe Phótiost ültette, aki az ennek kapcsán az egyházon belül kibontakozó konfliktus miatt I. Miklós pápa jóváhagyását kérte, ám a pápa erre nem volt hajlandó, s 863-ban jogellenesnek minősítette pátriárkává tételét, s megfosztotta e méltóságától. Erre Phótiós a frank uralkodóhoz fordult, s I. Miklóst mint eretneket akarta letétni a szerinte a hitvallásban csupán a nyugati–latin kereszténység kinövésének tekinthető, a bibliai tanítással ellentétes²¹⁴ „*filioque*” kitételre hivatkozva,²¹⁵ s a 867-es ellenzinaton a pátriárka kimondatta a pápa letételét és kiátkozását.²¹⁶) A bajor püspökök vádjai között szerepelt a *Trinitas* lényegét illető eretnek tanítás, nevezetesen hogy az általa celebrált misékben Metód a hitvallásból kihagyta a Szentléleknek az Atyától és a Fiútól való származására vonatkozó utalást²¹⁷ – Metód hirdette tanítás helyességét VIII. János „*Industriae tuae*” kezdetű levelében igazolta, azon tény pedig, hogy a misében elmondott hitvalláshoz Metód nem tette hozzá a „*filioque*” adalékot, a pápa számára sem lehetett botránykő, hiszen Rómában még évszázadokon át ezen kitétel nélkül imádkozták a misében a *credót*.²¹⁸ Felmerülhet a kérdés, hogy amennyiben Metód a *filioque*-tant egyértelműen tagadta, hogyan védhette meg hitének igaz voltát a pápa előtt. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a görög egyházatyák között is többen igyekeztek a második és a harmadik isteni személy viszonyát tisztázni, így például 360 táján Athanasios Serapiónhoz írott levelében kifejtette, hogy a Szentlelket olyan viszony fűzi a Fiúhoz, mint a Fiút az Atyához,²¹⁹ s a latin „*qui a patre filioque procedit*” fordulattal szó szerint megegyező megfogalmazás olvasható Cyrillus Alexandrinus *Thesaurus de Sancta et Consubstantiali Trinitate* című munkájában.²²⁰ Metód tehát igehirdetése helyességének bizonyítása során teljességgel összhangban maradhatott a keleti görög egyház gondolkodásával is, s így a pápa ismételten elismerte még II. Adorján által megadott érseki rangját, s engedélyezte további működését a rá bízott területen.²²¹ Figyelmet érdemel ugyanakkor, hogy Metód már nem Pannóniába, hanem a morvák közé tért vissza, s hogy nagy valószínűséggel Theotmar érsek (873–907) a későbbiekben elérte, hogy Pannóniában Róma felügyelete alatt Salzburg vezesse a térítést.²²²

E történések Metód és Szatopluk között feszülő ellentétekre engednek következtetni,

annál is inkább, mivel Szvatopluk többek között azon kéréssel fordult VIII. Jánoshoz, hogy országát közvetlenül a pápa védelme alá helyezhesse,²²³ s e kívánságával,²²⁴ amit a pápa teljesített is, egyértelművé tette azon meggyőződését és orientációját, hogy – noha országában egy bizánci származású érsek látja el szláv nyelven a liturgiát – fejedelemsége Róma alá tartozik.²²⁵ Nagy valószínűséggel nem csupán Szvatopluk, hanem a 880-ban nyitrai püspökké kinevezett Wiching is megnehezítette Metód életét, aki mellett ugyanakkor a pápa sem állt ki minden következménnyel, amint ez VIII. János Metódhoz intézett, „*Pastoralis sollicitudinis*” kezdetű leveléből kiderül,²²⁶ Wiching ugyanis – maga akarván elfoglalni a morva egyház érseki székét – a bajor klérus biztatására több, Metód elleni rágalomhadjáratot indított, miszerint a vitában a pápa titokban neki adott volna igazat, s ezt bizonyítandó nem riadt vissza attól sem, hogy ezt egy hamisított pápai levéllel próbálkozzék alátámasztani.²²⁷ A konfliktus oka nem annyira Metód személyében, mint inkább a szláv nyelvű liturgia vezéreszméje körül általa létrehozandó egyházszerkezetre irányuló törekvésben keresendő, ami a latin nyelvet támogató egyháziak ellenkezésébe ütközött – ezt jelzi, hogy Metód 885 április 6-án bekövetkezett halála után a latin párt azonnal igen határozottan lépett fel. V. István pápától 885 őszén érkezett meg Szvatoplukhoz a „*Quia te zelo*” kezdetű, Wiching által a pápától Metód elleni vádaskodásokkal kicsikart levél,²²⁸ amely a szláv nyelv liturgikus használatát erősen korlátozta,²²⁹ s a morva egyház közvetlenül Róma alá tartozását megerősítette,²³⁰ 886-ban pedig elérték – a Metód által korábban kiközösített, ám a „*Quia te zelo*” kezdetű levélben a pápa által dicsőően említett²³¹ – Wiching érsekké történő kinevezését;²³² mindez nagyban hozzájárult Szvatopluk független hatalmának kiteljesítéséhez. Utódjául Metód nem bizánci híveinek valamelyikét, hanem a morva származású Gorazdot nevezte meg,²³³ ám Metód halála után Szvatopluk részint kivégeztette, részint pedig kiűzte Moráviából a politikai orientációja számára kényelmetlenné váló tanítványokat,²³⁴ akik közül többeket Bulgáriában fogadtak be, s adtak számukra lehetőséget Konstantin és Metód szellemi hagyatékának ápolására.²³⁵

ÖSSZEFOGLALÁS Metód és a bajor püspökök közti konfliktus a pápaság, Bizánc és a Keleti-Frank Birodalom közti viszonyok hátterének, valamint a szinte egyidejűleg a frank uralkodótól és a *basileustól* államiságában és egyházi szervezetében függetlenségre vágyó Bulgária és Morávia törekvéseinek ismeretében értelmezhető. Ugyanakkor a pápaság hatalmi igényeinek megnyilvánulása nélkül a bizánci misszionáriusok morvák közti működése csupán rövid történelmi közjáték lehetett volna, amint a római térítők szerepe Bulgáriában. Metódnak Sirmium érsekévé történt kinevezése, valamint pannóniai és moráviai működése természetesen sérelmossé vált a salzburgi érsek és püspökei számára, akik a 870-ben Regensburgban megtartott pert követően több éven át tartották fogságban Metódot, aki csak a pápa intervenciójának köszönhetően szabadult ki. Salzburg igényeit alátámasztandó született a Német Lajoshoz intézett *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, amely Salzburg pannóniai joghatóságát, s az új tanítással és a szláv betűkkel a latin liturgiát háttérbe szorító filozófus, Metód elleni eljárás legitimitását volt hivatott bizonyítani. Az Illyricumot saját *invisdictio*ja alá vonni kívánó pápasággal szemben Salzburg csak Karantániára vonatkozó jogigényét tudta pápai engedéllyel alátámasztani, a pannóniai és moráviai igényeit csupán Nagy Károly erősítette meg, amit viszont II. Adorján és VIII. János nem fogadott el. Metód működésének eredményei azonban nem maradhatott tartós sem Pannóniában, sem Moráviában: Chozil maga is a nagyhatalmak politikájának vált áldozatává, Szvatoplukot pedig frank orientációja

fordított szambe Metóddal. A szlávok apostolának öröksége nem az általa térített területen, hanem a horvátok és a bolgárok között teljesedhetett ki.

JEGYZETEK

- ¹ Ehhez bővebben lásd *Die Iren und Europa I–II*. Hrsg. v.H. Löwe. Stuttgart, 1982; P. Ní Chataín–M. Richter: *Irland und Europa – Die Kirche im Frühmittelalter*. Stuttgart 1984.
- ² *Die Eingliederung der Sachsen ins Frankenreich*. Wege der Forschung 185. Hrsg. v. W. Lammer. Darmstadt, 1970.
- ³ H. Dopsch: *Slavenmission und päpstliche Politik – Zu den Hintergründen des Methodios-Konfliktes*. In *Der heilige Method, Salzburg und die Slavenmission*. Hrsg. v. Th. Piffel-Perčević u. A. Stirnemann. Innsbruck–Wien, 1987. 304.
- ⁴ K. Reindel: *Politische Geschichte Bayerns im Karolingerreich*. In *Handbuch der bayerischen Geschichte I*. Hrsg. v. M. Spindler. München, 1981². 249. skk.
- ⁵ H. Wolfram: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantänien und Pannonien*. Wien–Köln–Graz, 1979. 34. skk.; H. Wolfram: *Salzburg, Bayern, Österreich. Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit*. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 31. Wien, 1995. 193. skk.; F. Lošek: *Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*. Monumenta Germaniae Historica, Studien und Texte, Band 15. Hanover, 1997. 90. skk.; NÓTÁRI T.: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Aetas 2000*. 3. 93–111. (Ugyanezt lásd Nótári T.: *Iuridicophilologica*. Tíz tanulmány. Szádeczky-Kardoss Samu előszavával. Budapest, 2004. 167–189.) NÓTÁRI T.: *Megjegyzések a Conversio Bagoariorum et Carantanorum avar vonatkozású fejezeteihez*. In Weisz B.–Balogh L.–Szarka J. (szerk): *Tanulmányok a középkorról*. Szeged, 2011. 2001. 67–84. (Ugyanez in: *Iuridicophilologica* 191–205.)
- ⁶ A. Lhotsky: *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs*. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 19. Graz–Köln, 1963. 155.
- ⁷ *Conversio 12. Usque dum quidam Graecus Methodius nomine noviter inventis Scлавinis litteris linguam Latinam doctrinamque Romanam atque litteras auctorales Latinas philosophice superducens viliscere fecit cuncto populo ex parte missas et evangelia ecclesiasticumque officium illorum, qui hoc Latine celebraverunt. 14. Hoc enim observatum fuit, usque dum nova orta est doctrina Methodii philosophi.*
- ⁸ *Excertum de Karentanis 1/E. Hoc enim observatum fuit, usque dum nova orta est doctrina Methodii philosophi.*
- ⁹ H. D. KAHL: *Virgil und die Salzburger Slavenmission*. In *Virgil von Salzburg – Missionar und Gelehrter*. Hrsg. v. H. Dopsch u. R. Juffinger. Salzburg 1985. 112. „Was da getrieben wird, ist nichts anderes als ein waghalsiges Spiel dicht an der Grenze der Wahrheit, gerade noch unanfechtbar für den, der Bescheid weiß, dem Unkundigen jedoch abweichende Kombinationen offenlassend, ja nahelegend, die den Zwecken der Denkschrift ungleich besser entgegenkamen. Man ahnt einen wohlunterrichteten Gewährsmann, der jedoch sehr wohl weiß, was er will, was nicht, und man bedauert, daß er von seinen Kenntnissen keinen besseren Gebrauch gemacht hat. Raffiniertes Verschweigen unerwünschter oder gar „gefährlicher“ Zusammenhänge und Fakten, ähmlich raffinierte Zusammenziehung von Ereignissen, die womöglich weit auseinanderlagen – das sind auch sonst die Hauptmittel, die der Verfasser für seinen Zweck einsetzt.“
- ¹⁰ M. SCHELLHORN: *Erzbischof Adalwin von Salzburg und die Pannonische Mission*. Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 104. 1964. 104.
- ¹¹ *Conversio 4. Non multo post tempore ceperunt Huni eosdem Quarantanos hostili sedicione graviter*

- affligere. Fuitque tunc dux eorum Boruth nomine, qui Hunorum exercitum contra eos iturum Bagoariis nunciai fecit rogavitque eos sibi in auxilium venire. Illi quoque festinando venientes expugnaverunt Hunos et obfirmaverunt Quarantanos servitutique eos regum subiccerunt similiterque confines eorum.*; SZÁDECZKY-KARDOSS S.: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*. Budapest, 1998. 266. sk.
- ¹² Wolfram 1979. 73. skk.; H. DOPSCH: Adel und Kirche als gestaltende Kräfte in der frühe Geschichte des Südostalpenraums. In *Carinthia* I. 166. 1976. 27. sk.
- ¹³ Kahl 116.
- ¹⁴ *Conversio 4. Duxeruntque inde secum obsides in Bawariam. Inter quos erat filius Boruth nomine Cacatius, quem pater eius more christiano nutrire rogavit et christianum facere; sicut et factum est. Et de Cheitmaro filio fratris sui similiter postulavit.*
- ¹⁵ *Conversio 4. Mortuo autem Boruth per iussionem Francorum Bawarii Cacatium iam christianum factum petentibus eisdem Sclavis remiserunt et illi eum ducem fecerunt.*
- ¹⁶ Schellhorn 104; *Conversio 4. Sed ille postea tercio anno defunctus est. Iterum autem permissione Pippini regis ipsis populis petentibus redditus est eis Cheitmar christianus factus.*
- ¹⁷ *Conversio 4. Cui etiam Lupo presbyter ordinatus de Iuvavense sede in insulam Chemingi lacus, que et Auva vocatur, dedit ei nepotem suum nomine Maioranum ad presbyterum iam ordinatum. Et quia compater eius erat idem Lupo presbyter, docuit eum, ut ad Iuvavense monasterium se devota mente ad christianitatis officium subdidisset. Quem suscipientes idem populi ducatum illi dederunt. Ille vero secum habens Maioranum presbyterum in Iuvavensi monasterio ordinatum ad presbyterum. Qui admonuit eum ad ipsum monasterium suum caput declinare in servitium dei. Et ille ita fecit ac promisit se ad ipsam sedem serviturum. Sicut et fecit atque annis singulis ibidem suum servitium persolvebat et inde semper doctrinam et officium christianitatis percepit, usque sum vixit.*
- ¹⁸ Dopsch 1987. 307. sk.
- ¹⁹ Wolfram 1979. 86. sk.; Dopsch 1987. 307; *Conversio 4. Et ille ita fecit ac promisit se ad ipsam sedem serviturum. Sicut et fecit atque annis singulis ibidem suum servitium persolvebat et inde semper doctrinam et officium christianitatis percepit, usque dum vixit.*
- ²⁰ Kahl 114.
- ²¹ Kahl 115.
- ²² *Conversio 5. Peractis aliquantibus temporibus prenominate dux Carantanorum petiit Virgilius episcopum visitare populum gentis illius eosque in fide firmiter confortare. Quod ille tunc minime adimplere valuit, sed sua vice misso suo episcopo nomine Modesto ad docendam illam plebem ...*
- ²³ *Annales Iuvavenses maximi* (MGH SS 30, 2. Ed. H. Bresslau. Leipzig, 1934.) a. 772; H. Wolfram: *Das Fürstentum Tassilo III., Herzogs der Bayern*. Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 108. 1968. 165. sk.
- ²⁴ W. STÖRMER: Zum Problem der Slawenmission des Bistums Freising im 9. Jahrhundert. In *Der heilige Method, Salzburg und die Slawenmission*. Hrsg. v. Th. Piffi-Perèevia u. A. Stirnemann. Innsbruck–Wien, 1987. 207. skk.
- ²⁵ Schellhorn 105.
- ²⁶ Dopsch 1987. 308.
- ²⁷ MGH DD Karol. I. Nr. 211. (= *Salzburger Urkundenbuch II*. Ed. W. Hauthaler u. F. Martin. Salzburg 1916. Nr. 3.) *Nam Ursus patriarcha antiquam se auctoritatem habere asserebat et quod tempore, antequam Italia a Langgobardis fuit invasa, per synodalia gesta ... ostendi posse, predictae Karantane provincie civitates ad Aquilegiam esse subiectas; Arn vero archiepiscopus asserebat, se auctoritatem habere pontificum sancte Romane ecclesie Zacharie, Stephani atque Pauli, quorum preceptis et confirmationibus predicta provincia tempore antecessorum suorum ad Iuvavensis ecclesie dyocesis fuisset adiuncta.*
- ²⁸ Dopsch 1987. 309.
- ²⁹ J. DEÉR: Karl der Grosse und der Untergang des Awarenreiches. In *Karl der Grosse*. Hrsg. v.

- W. Braunsfels. Düsseldorf, 1966. Bd. I. 719–791; Szádeczky-Kardoss 306. skk.
- ³⁰ Ehhez bővebben lásd H. BEUMANN: *Zur Textgeschichte der Vita Ruperti*. In *Festschrift für H. Heimpel*. Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 36. 1972. 166. skk.; F. SCHMITT: *Zur Vita Ruperti*. In *Frühes Mönchtum in Salzburg*. *Salzburger Diskussionen* 4. Salzburg 1983. 95. skk.
- ³¹ *Gesta Hrodberti* (MGH SS rerum Merovingicarum 6. 1913. Ed. W. Levison) 5. *Tunc supradictus vir Dominiaccepta licentia, per alveum Danubii navigando iter arripuit, sicque tandem perveniens ad Lavoriacensem civitatem ...*
- ³² *Annales regni Francorum* (MGH SS rerum Germanicarum. Ed. F. Kurze. Hannover 1895.) a. 791. *Sed et Heiricus dux Foroiulensis missis hominibus suis cum Wonomyro Sclavo in Pannonias bringum gentis Avarorum longis retro temporibus quietum ... spoliavit ... thesaurum priscorum regum multa seculorum prolixitate collectum donimo regi Carolo ad Aquis palatium misit ... Pippinum regem Itraliae in Pannonias cum exercitu misso. Cuius legationes ad eum in eadem Saxonia venerunt, una quae dixit occurrisse ei Khagan cum ceteris optimatibus, quem sibi Avars post interfectionem priorum constituerunt, altera quae dixit Pippino cum exercitu suo in bringo sedere*. Vö. Pohl 1988. 319–320; Szádeczky-Kardoss 1998. 286. skk.; H. Wolfram: *Die Geburt Mitteleuropas*. *Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung 378–907*. Wien 1987. 258.
- ³³ *Annales qui dicuntur Einhardi* (MGH SS rerum Germanicarum. Ed. F. Kurze. Hannover 1895.) a. 796. *Tundun etiam ille, de quo superius mentio facta est, fidem dictis suis adhibens ibidem ad regem venit ibique cum omnibus qui secum venerant, baptizatus ac remuneratus post datum servandae fidei sacramentum domum rediit, sed in promissa fidelitate diu manere noluit nec multo post perfidiae suae poenas dedit*. Vö. Szádeczky-Kardoss 1998. 288.
- ³⁴ W. POHL: *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567–822 n. Chr.* München 1988. 321; Wolfram 1987. 293.
- ³⁵ Deér 772. skk.
- ³⁶ *Annales regni Francorum* a. 805. *Et misit caganus unum de optimatibus suis, petens sibi honorem antiquum, quem caganus apud hunos habere solebat. Cuius precibus imperator adsensum praebuit et summam totius regni iuxta priscum eorum ritum caganum habere praecepit*. Vö. Szádeczky-Kardoss 1998. 307.
- ³⁷ *Annales regni Francorum* a. 811. *Imperator in tres partes regni sui totidem exercitus misit ... alterum in Pannonias ad controversias Hunorum et Sclavorum finiendas ... fuerunt etiam Aquis adventum eius expectantes, qui de Pannonia venerunt, canizauci princeps Avarum et tudun et alii primores ad duces Sclavorum circa Danubium habitantium, qui a ducibus copiarum, quae in Pannoniam missae fuerunt, ad praesentiam principis iussi venerunt*. Vö. Pohl 1988. 323; Wolfram 1987. 216.
- ³⁸ A. KOLLAUTZ: *Awaren, Franken und Slawen in Karantanien und Niederpannonien und die fränkische und byzantinische Mission*. Carinthia I. 156. 1966. 262.
- ³⁹ H. REIMITZ: *Grenzen und Grenzüberschreitungen im Karolingischen Mitteleuropa*. In *Grenze und Differenz im frühen Mittelalter*. Hrsg. v. W. Pohl u. H. Reimitz. Wien, 2000. 157. (Idézi VESZPRÉMY L.: *Mint békák a mocsárban. Püspökök gyűlése a Duna mellett 796-ban*. *Aetas* 2004. 2. 57.)
- ⁴⁰ *Conventus episcoporum ad ripas Danubii* (MGH Conc. II. 1. Ed. A. Werminghoff. 172–176); vö. Szádeczky-Kardoss 1998. 291–292; Wolfram 1987. 261. E dokumentum teljes magyar fordítását lásd Veszprémy 67–71.
- ⁴¹ Paulinushoz bővebben lásd C. GIANNONI: *Paulinus II. Patriarch von Aquileia*. Wien, 1986.
- ⁴² Arnhoz bővebben lásd G. DEMMELBAUER: *Arno, der erste Erzbischof von Salzburg 798–821*. (Dissertation) Wien, 1950. 16. skk.
- ⁴³ Veszprémy 56; Wolfram 1995. 291.
- ⁴⁴ Wolfram 1979. 28; 90.

- ⁴⁵ *Dictatus Paulini patriarchae* (Glossar zur frühmittelalterlichen Geschichte im östlichen Europa. Hrsg. v. F. Kämpfer–R. Stichel–K. Zernack. Serie A I. 229) *Non de gladii mucrone, nec coacti aut inviti trahantur ad baptismi lavacrum ...*
- ⁴⁶ Veszprémy 59. sk.
- ⁴⁷ Veszprémy 60.
- ⁴⁸ Alcuinus, *Epist.* (Glossar A I. 232.) 107. *Et esto praedicator pietatis, non decimarum exactor, quia novella anima apostolicae pietatis lacte nutrienda est, donec crescat et roboretur ad acceptionem solidi cibi. Decimae, ut dicitur, Saxonum subverterunt fidem.* Vö. Szádeczky-Kardoss 1998. 294.
- ⁴⁹ Alcuinus, *Epist.* (Glossar A I. 232.) 99. *His ita consideratis, vestra sanctissima pietas sapienti consilio praevideat: si melius sit rudibus populis in principio fidei iugum inponere decimarum, ut plena fiat per singulas domus exactio illarum. An apostoli quoque ab ipso deo Christo edocti et ad praedicandum mundo missi exactiones decimarum exissent vel alicubi demandassent dari, considerandum est. Scimus, quia decimatio substantiae nostrae valde bona est, sed melius est illam amittere, quam fidem perdere.* Vö. Szádeczky-Kardoss 1998. 295.
- ⁵⁰ Ehhez bővebben lásd F. TREMEL: Der Slawenzehnt als Quelle der Siedlungsgeschichte. In *Annales Instituti Slavici* I. 2. 1966. 109–113.
- ⁵¹ *Conversio 6. Qui inde revertens partem Pannonie circa lacum Pelissa, inferioris ultra fluvium, qui dicitur Hrapa, et sic usque ad Dravum fluvium et eo usque, ubi Dravus fluit in Danubium, prout potestatem habuit, praenominavit cum doctrina et ecclesiastico officio procurare populum, qui remansit de Hunis et Sclavis in illis partibus, Arnoni Iuvavensium episcopo usque ad praesentiam genitoris sui Karoli imperatoris. Postmodum ergo anno DCCCIII Karolus imperator Bagoariam intravit et in mense Octobrio Salzburg venit et praefatam concessionem filii sui iterans potestative multis adstantibus suis fidelibus adfirmavit et in aevum inconvulsam fieri concessit.*
- ⁵² Így például a Salzburgi Érsekség fennhatósága alá tartozott egy traismaueri templom, valamint Adalwin is felszentelte Priwinának egy nyitrai templomát. Vö. *Conversio 11.*
- ⁵³ Wolfram 1995. 290.
- ⁵⁴ A salzburgi egyházmegye és a pápaság viszonyához bővebben lásd H. SCHMIDINGER: Das Papsttum und die bayerische Kirche – Bonifatius als Gegenspieler Virgils. In *Virgil von Salzburg. Missionar und Gelehrter.* Hrsg. v. H. Dopsch u. R. Juffinger. Salzburg 1985. 92–101; H. SCHMIDINGER: Das Papsttum und die Salzburger Kirche im 8. Jahrhundert. In *St. Peter in Salzburg.* Das älteste Kloster im deutschen Sprachraum. Katalog der Landesausstellung, Salzburg 1982.
- ⁵⁵ *Conversio 8. Interim contigit anno videlicet nativitatis domini DCCXCVIII Arnonem iam archiepiscopum a Leone papa accepto pallio remeando de Roma venisse ultra Padum eique obviasse missum Caroli cum epistola sua mandans illi ipso itinere in partes Sclavorum ire et exquirere voluntatem populi illius et praedicare ibi verbum Dei.*
- ⁵⁶ Wolfram 1995. 292; *Conversio 8. Sed quia hoc facere nequivit, antequam responsum referret suae legationis, festine perrexit ad imperatorem et retulit ei, quidquid per eum dominus Leo papa mandavit.*
- ⁵⁷ *Conversio 8. Inde rediens nuntiavit imperatori, quod magna utilitas ibi potuisset effici, si quis inde habuisset certamen. Tunc interrogavit illum imperator, si aliquem habuisset ecclesiasticum virum, qui ibi lucrum potuisset agere Deo. Et ille dixit se habere talem, qui Deo placuisset et illi populo pastor fieri potuisset. Tunc iussu imperatoris ordinatus est Deodericus episcopus ab Arnone archiepiscopo Iuvavensium.* Vö. Wolfram 1979. 109–111; Wolfram 1987. 261; B. Wavra: *Salzburg und Hamburg. Erzbistumsgründung und Missionspolitik in karolingischer Zeit.* 1991. 190.
- ⁵⁸ Wolfram 1995. 293; *Conversio 8. Quem ipse Arn et Geroldus comes perducentes in Sclavinam dederunt in manus principum commendantes illi episcopo regionem Carantanorum et confines eorum occidentali parte Dravi fluminis, usque dum Dravus fluit in amnem Danubii.*

- ⁵⁹ Zacharias *Epist.* A 747. (MGH Epp. III. 3. 481.) *Chorepiscopus vero civitatis episcopus ordinet, cui ille subiectus est.*
- ⁶⁰ Wavra 199.
- ⁶¹ Wavra 192.
- ⁶² Wavra 194.
- ⁶³ H. ZIMMERMANN: *Papstabsetzungen des Mittelalters.* Köln 1968. 27. skk.
- ⁶⁴ S. ABEL–B. SIMSON: *Jahrbücher des fränkischen Reiches unter Karl dem Großen.* II. Berlin, 1883. 163. skk.
- ⁶⁵ *Annales regni Francorum a. 800*; P. CLASSEN: Karl der Große, das Papsttum und Byzanz. In *Karl der Große, Lebenswerk und Nachleben.* I. Hrsg. v. W. Braunsfels. Düsseldorf, 1965. 578. skk.; M. KERNER: *Der Reinigungseid Leos III. vom Dezember 800. Die Frage seiner Echtheit und frühen kanonistischen Überlieferung.* Zeitschrift des Aachener Gerichtvereins 84/85. 1977/78. 131. skk.
- ⁶⁶ Dopsch 1987. 312; *Conversio 10. Karolus imperator reiectis Hunnis episcopatus dignitatem Iuvavensis ecclesiae rectori commendavit. Arnoni videlicet archiepiscopo et suis successoribus tenendi perpetualiter atque regendi perdonavit.*
- ⁶⁷ Wolfram 1987. 267; A. Sós: *Die slawische Bevölkerung Westungarns im 9. Jahrhundert.* Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 22. 1973. 27.
- ⁶⁸ *Conversio 10. In cuius spacio temporis quidam Privina exulatus a Moimaro duce Maravorum supra Danubium venit ad Ratbodum. Qui statim illum praesentavit domno regi nostro Hludowico, et suo iussu fide instructus baptizatus est in ecclesia sancti Martini loco Treisma nuncupato, curte videlicet pertinenti ad sedem Iuvavensem. Qui et postea Ratbodo commissus aliquod cum illo fuit tempus. Interim exorta est inter illos aliqua dissensio. Quam Privina timens fugam inivit in regionem Vulgariam cum suis et Chozil filius eius cum illo. Et non multo post de Vulgariis Ratimari ducis adiit regionem. Illoque tempore Hludowicus rex Bagoariorum misit Ratbodum cum exercitu multo ad exterminandum Ratimarum ducem. Qui diffusus se defendi posse in fugam versus est cum suis, qui cedem evaserunt. Et praedictus Privina substitit et cum suis pertransivit fluvium Sawa ibique susceptus a Salachone comite pacificatus est cum Ratbodo.;* Soós 29. skk.
- ⁶⁹ *Conversio 12. Pervenit ergo ad notitiam Hludowici piissimi regis, quod Privina benivolus fuit erga Dei servitium et suum. Quibusdam suis fidelibus sepius ammonentibus concessit illi in proprium totum, quod prius habuit in beneficium exceptis illis rebus, que ad episcopatum Iuvavensis ecclesie pertinere videtur ...*
- ⁷⁰ Ehhez lásd T. v. BOGYAY: *Die Kirchenorte der Conversio Bagoariorum et Carantanorum.* Südostforschungen 19. 1960. 52. skk.
- ⁷¹ *Conversio 11–13*; Dopsch 1987. 315; Wolfram 1995. 321. skk.
- ⁷² Schellhorn 109.
- ⁷³ *Conversio 13. Et singulis proprium dedit presbyterum ecclesiis ... quibus constituit proprios presbyteros.*
- ⁷⁴ Dopsch 1987. 316.
- ⁷⁵ Wolfram 1979. 56; 138; Dopsch 1987. 316.
- ⁷⁶ Wolfram 1995. 330. skk.
- ⁷⁷ *Conversio 13.*
- ⁷⁸ *Annales Bertiniani* (MGH SS rerum Germanicarum. Ed. G. Waitz. Hannover, 1883.) a. 861
- ⁷⁹ Ehhez bővebben lásd E. HERMANN: *Slawisch–germanische Beziehungen im südostdeutschen Raum von der Spätantike bis zum Ungarnsturm.* Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 17. München, 1965. 125. skk.
- ⁸⁰ M. RICHTER: Die politische Orientierung Mährens zur Zeit von Konstantin und Methodius. In *Die Bayern und ihre Nachbarn I.* (Veröffentlichung der Kommission für Frühmittelalterforschung 8.) Hrsg. v. H. Wolfram u. A. Schwarz. Wien, 1985. 283.
- ⁸¹ *Vita Constantini–Cyrilli cum translatione sancti Clementis* (Magnae Moraviae Fontes Histo-

- rici II. Brno 1967.) 7. *Philosopho autem reverso Constantinopolim, audiens Rastislaus, princeps Moraviae, quod factum fuerat a Philosopho in provincia Gazarorum, ipse quoque genti suae consulens ad predictum imperatorem nuntios misit, insinuans hoc, quod populus suus ab ydolorum quidem cultura recesserat et christianam legem observare desiderabat, verum doctorem non talem habent, qui ad liquidum eos et ad perfectum legem ipsam edoceat; rogare se ut talem ad partes illas hominem dirigat, qui pleniter fidem et ordinem legis et viam veritatis populo illi ostendere valeat. Cuius precibus annuens imperator, eundem supra nominatum Philosophum ad se venire rogavit eumque illuc, id est in terram Sclavorum, simul cum Methodio germano suo transmisit, copiosis valde de palatio suo datis expensis.*; Schellhorn 107; Dopsch 1987. 317; Richter 282.
- 82 F. GRIVEC: *Konstantin und Method. Lehrer der Slaven*. Wiesbaden, 1960. 61
- 83 Dopsch 1987. 318.
- 84 H. TÓTH I.: *Cirill-Konstantin és Metód élete, működése*. Szeged, 2003³. 96.
- 85 *Vita Constantini* (MMFH II.) 14.
- 86 *Vita Constantini–Cyrilli cum translatione s. Clementis* 10. *Cum autem idem Philosophus, qui et Constantinus, diem transitus sui imminere sibi sensisset, ex concessione summi pontificis inposuit sibi nomen Cyrillus ...*
- 87 *Vita Constantini–Cyrilli cum translatione s. Clementis* 1. *Tempore igitur, quo Michael imperator Nove Rome regbat imperium, fuit quidam vir nobili genere, civitate Thessalonica ortus, vocabulo Constantinus, qui ob mirabile ingenium, quo ab ineunte infantia mirabiliter claruit, veraci agnomine Philosophus est appellatus. Hic cum adolevisset atque a parentibus fuisset in urbem regiam ductus essetque insuper magna religione ac prudentia preditus, honorem quoque sacerdotii ibidem, ordinante Deo, est adeptus.*
- 88 Konstantin és Metód életéhez bővebben lásd H. Tóth 10. skk.; L. BERNHARD: Die Rechtgläubigkeit der Slawenmissionare aus römischer Sicht. In *Der heilige Method, Salzburg und die Slawenmission*. Hrsg. v. Th. Piffel-Peréevia u. A. Stirnemann. Innsbruck–Wien, 1987. 24.
- 89 H. Tóth 36. skk.
- 90 *Vita Methodii* (MMFG II.) 5.
- 91 *Vita Constantini–Cyrilli cum translatione s. Clementis* 7.
- 92 KOSZTOLNYIK Z.: Róma és a területi egyház küzdelme a közép Duna-medencében a 9. század folyamán. *Actas* 1997. 2–3. 216; Z. R. DITTRICH: *Christianity in Great-Moravia*. Groningen, 1962. 96. skk.
- 93 Dopsch 1987. 319; H. LÖWE: Cyrill und Methodius zwischen Byzanz und Rom. In *Settimane di studio del Centro italiano di studi aull' alto medioevo* 30. 1982. 631. skk.
- 94 H. Tóth 115.
- 95 *Vita Methodii* 5; Dopsch 1987. 320.
- 96 Richter 286.
- 97 Schellhorn 113; *Vita Constantini–Cyrilli cum translatione s. Clementis* 8. *His omnibus auditis, papa gloriosissimus Nicolaus valde letus super his, que sibi ex hoc relata fuerant, redditis, mandavit et ad se illos litteris apostolicis venire invitavit. ... Mox igitur iter aggressi, duxerunt etiam secum aliquantulos de discipulis suis, quos dignos esse ad episcopatus honorem recipiendum censebant; sicque Romam post aliquot dies applicuerunt.*
- 98 *Vita Constantini–Cyrilli cum translatione s. Clementis* 9. *Sed cum ante non multos dies supradictus papa Nicolaus transisset ad Dominum, secundus Adrianus, qui illi in pontificatu successerat ...*
- 99 Schellhorn 113; Richter 268.
- 100 Bernhard 25; Richter 287.
- 101 S. RUNCIMAN: *A History of the first Bulgarian Empire*. London, 1930. 1. skk.; D. ANGELOV: *Die Entstehung des bulgarischen Volkes*. Berlin, 1980. 84. skk.
- 102 Dopsch 1987. 322.
- 103 *Annales Bertiniani* a. 864

- ¹⁰⁴ *Annales Bertiniani* a. 866; *Annales Fuldenses* (MGH SS rerum Germanicarum. Ed. F. Kurze–H. Haefele. Hannover 1891.) a. 863; Runciman 104.
- ¹⁰⁵ Dopsch 1987. 323.
- ¹⁰⁶ Phótios személyéhez és történelmi szerepéhez bővebben lásd F. DVORNIK: The Patriarch Photius and the Roman Primacy. In *Chicago Studies* 2. 1963. 94–107.
- ¹⁰⁷ A levél datálásához bővebben lásd FR. DVORNIK: *Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle*. Paris, 1926. 190.
- ¹⁰⁸ Photios, *Ep.* 8. (PG 102. col. 628–696); N. VALETTAS: *Phótiou tou sophótaton kai hagiótaton patriarkhou Kónstantinoupoleós Epistolai*. London, 1864. 200–248.
- ¹⁰⁹ G. OSTROGORSKY: *A bizánci állam története*. Budapest, 2001. 112. skk.
- ¹¹⁰ A bolgár követség kérdéseire lásd NÓTÁRI T.: De consultis Bulgarorum. *Collega* 2002. 5. 47. skk.
- ¹¹¹ *Responsa Nicolai Papae I. ad Consulta Bulgarorum*. (MGH Epp. Karolini aevi IV, 4. Ed. E. Perels. Berlin, 1925. 568–600; Fontes Historiae Bulgaricae VII. Fontes Latini Historiae Bulgaricae II. Serdicae, 1960. 65–125; MMFH IV. Brno, 1971. 42–107.) Ehhez bővebben lásd I. DUJĚEV: Au lendemain de la conversion du peuple Bulgare. In *Medievo Bizantino-Slavo* III. Roma, 1971. 108; I. DUJĚEV: Die Responsa Nicolai Papae I. ad consulta Bulgarorum als Quelle für die bulgarische Geschichte. In *Medievo Bizantino-Slavo* I. Roma, 1965. 129.
- ¹¹² I. Miklós pápáról bővebben lásd F. A. NORWOOD: The Political Pretensions of Pope Nicolas I. In *Church History* 15. 1946. 271–285.
- ¹¹³ F. DVORNIK: *The Photian Schism*. Cambridge, 1948. 91. skk.
- ¹¹⁴ Dopsch 1987. 325.
- ¹¹⁵ *Responsa* 72; 73.
- ¹¹⁶ H. GROTZ: *Erbe wider Willen. Hadrian II. (867–872) und seine Zeit*. Wien–Köln–Graz, 1970. 101. skk.
- ¹¹⁷ *Annales Fuldenses* a. 866; 867; H. LÖWE: Ermenrich von Passau, Gegner des Methodios. Versuch eines Persönlichkeitsbildes. In *Der heilige Method, Salzburg und die Slawenmission*. Hrsg. v. Th. Piffel-Peréevia u. A. Stirnemann. Innsbruck–Wien, 1987. 228.
- ¹¹⁸ *Annales Fuldenses* a. 867
- ¹¹⁹ Dopsch 1987. 326.
- ¹²⁰ Dvornik 1948. 91. skk.
- ¹²¹ Dopsch 1987. 326.
- ¹²² Kosztolnyik 215.
- ¹²³ Grotz 230. sk.; Dümmler II. 192. sk.
- ¹²⁴ Grotz 209. sk.
- ¹²⁵ Dopsch 1987. 327.
- ¹²⁶ Dvornik 1948. 132. skk.
- ¹²⁷ Dvornik 1948. 210. skk.; Runciman 120. sk.; Dopsch 1987. 328.
- ¹²⁸ *Vita Methodii* (MMFH II.) 8; H. Tóth 131.
- ¹²⁹ Dopsch 1987. 329.
- ¹³⁰ *Vita Methodii* 8. *Kozel vero ad apostolicum mittens rogavit eum, ut sibi cederet Methodium beatum doctorem nostrum et dixit apostolicus: Non tibi tantum, sed omnibus partibus illis Slovenicis mitto illum magistrum a Deo et a sancto apostolo Petro, primo successore et clavigero regni coelestis.*
- ¹³¹ *Vita Constantini* 15.
- ¹³² H. PIRCHEGGER: *Karantanien und Unterpannonien zur Karolingerzeit*. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 33. 1912. 307. skk.
- ¹³³ *Vita Methodii* 8.
- ¹³⁴ *Vita Methodii* 8. *Excepit autem illum Kozel cum magno honore et iterum misit eum ad apostolicum et viginti viros honestos, ut illum ordinaret in episcopatum in Pannonia in sedem sancti Andronici apostoli e LXX, quod etiam factum est.*

- 135 Metód székhelye, Sirmium a mai Sremska Mitrovica.
- 136 Sirmium hovatarozása vitatott: tekintettel arra, hogy a Dráva és a Száva között feküdt, ami néhányak szerint a frankokkal vazallusi függőségben álló szláv fejedelmekhez, a *communis opinio* szerint azonban a nyugatról a Tisza által határolt Bulgáriához tartozott.
- 137 Dopsch 1987. 331.
- 138 H. Tóth 133.
- 139 H. Tóth 137.
- 140 Richter 287.
- 141 Grivec 91. skk.
- 142 Schellhorn 111; vö. *Vita Methodii* 9. *In nostro imperio doces.*
- 143 Richter 287.
- 144 *Annales Fuldenses* 871. *Interea Zuentibald, cum nullus crimina, quae ei obiecta fuerant, probare potuisset, a Karlmanno dimissus et muneribus regis honoratus in regnum suum rediit, ducens secum Karlmanni exercitum quai Sclagammarum expugnaturus ...*
- 145 *Vita Methodii* 9. *Ego quoque, ai intellexerem, vestrum id esse, absunderem, sed sancti Petri est; et in veritate, si vos propter ambitionem et appetitum antiquos fines praeter canones exceditis, prohibentes institutionem divinam.*
- 146 Löwe 1987. 229.
- 147 *Conversio* 10. *Karolus imperator reiectis Hunnis episcopatus dignitatem Iuvavensis ecclesiae rectori commendavit. Arnoni videlicet archiepiscopo et suis successoribus tenendi perpetualiter atque regendi perdonavit.*
- 148 Dopsch 1987. 332. sk.
- 149 Löwe 1987. 232.
- 150 *Vita Methodii* 9.
- 151 Löwe 1987. 233; MMFH III. 168. *Cuius enim, ut non dicamus episcopi, secularis cuiusquam, immo tyranni seviciam temeritas tua non excessit vel bestialem feritatem non transcendit, fratrem et coepiscopum nostrum Methodium carceralibus penis afficiens et sub divo diutius acerrima hiemis et nimborum immanitate castigans atque ab ecclesie sibi commisse regimine subtrahens et adeo in insaniam veniens, ut in episcoporum concilium tractum equino flagello percuteres, nisi prohibetur ab aliis?*
- 152 *Vita Methodii* 9.
- 153 A kolostor lokalizálást illetően a szakirodalomban több nézet ütközik, ehhez lásd Dopsch 1987. 333; Löwe 1987. 234; A. HAUCK: *Kirchengeschichte Deutschlands*. II. Berlin–Leipzig, 1954⁸. 724; A. W. ZIEGLER: *Methodius auf dem Weg in die schwäbische Verbannung*. Jahrbücher für Geschichte Osteuropas Neue Folge 1. 1953. 369. skk.
- 154 MMFH III. 169. *Nolumus tamen nunc exagitare, que gesseris, ne cogamur infideliter promulgare, quod convenit, verum Dei omnipotentis et beatorum principum apostolorum Petri et Pauli atque nostre mediocritatis auctoritate interim communionem Christi ministeriorum et consacerdotum tuorum te privamus et, nisi cum presenti Paulo venerabili episcopo vel cum eodem sanctissimo fratre nostro Methodio Romano cum ipso audiendus occurreris, non deerit iusta damnatio, ubi talis et tanta fuerit inventa presumptio, nec pondus apostolice sedis auctoritatis frustrabitur, ubi tam gravis molis pravitatum immensitas conprobabitur.*
- 155 Löwe 1987. 236.
- 156 Schellhorn 117. sk.
- 157 Kosztolnyik 217.0
- 158 PH. JAFFÉ: *Regesta pontificum Romanorum*. II. Graz, 1956. 2970.
- 159 Jaffé 2976.
- 160 MMFH III. 169. sk. *Insuper et, cum proprium sancti Petri hominem esse te diceres, adeo ut patrimonii in Germania siti curam gereres, istius fratri et coepiscopi quin potius et missi nostri, de quo nobis maior cura debebatur, vincula et insectiones non solum et fidelis minime nunciasti,*

- sed Rome, cum super eo interrogareris a nostris, te illum nosse mentiendo negasti, cum cunctarum afflictionum sibi a vestratibus illatarum ipse incentor, ipse instigator, immo ipse fueris auctor.*
- 161 MMFH III. 169. sk. *De quibus omnibus, nisi adeo fuerit eiusdem venerandi episcopi condicio sana effecta, ut ipse possit omnem suam oblivioni propter Deum iniuriam tradere, Romam rationem redditurus indifferenter occurre; alioquin post mensem Septembrium tamdiu communicandi nullam habeas omnino licentiam, quamdiu non obediendo tuam erga nos ostenderit pertinaciam.*
- 162 MMFH III. 168. *Nolumus tamen nunc exagitare, que gesseris, ne cogamur infideliter promulgare, quod convenit, verum Dei omnipotentis et beatorum principum apostolorum Petri et Pauli atque nostre mediocritatis auctoritate interim communione Christi ministeriorum et consacerdotum tuorum te privamus et, nisi cum presenti Paulo venerabili episcopo vel cum eodem sanctissimo fratre nostro Methodio Romam cum ipso audiendus occurreris, non deerit iusta damnatio, ubi talis et tanta fuerit inventa presumptio, nec pondus apostolice sedis auctoritatis frustrabitur, ubi tam gravis molis pravitatum immensitas conprobabitur.*
- 163 Schellhorn 120.
- 164 Jaffé 2975.
- 165 Löwe 1987. 236. sk.
- 166 *Vita Methodii* 10.
- 167 Schellhorn 118.
- 168 *Conversio* 12.
- 169 *Conversio* 14.
- 170 *Conversio* 1/E
- 171 Wolfram 1979. 138.
- 172 MGH Epp. VII. Nr. 255.
- 173 MGH Epp. VII. Nr. 15.
- 174 Anastasius Bibliothecarius és Konstantin kápcsolatáról lásd H. Tóth 126.
- 175 MGH Epp. VII. Nr. 13.
- 176 MGH Epp. VII. Nr. 5.
- 177 Vö. Bernhard 25.
- 178 Wolfram 1979. 23; 138.
- 179 Bernhard 28.
- 180 Vö Augustinus, *De trinitate* 14, 2. ... *exemplo Pythagorae qui cum ausus non fuisset sapientem profiteri, philosophum potius, id est amatorem sapientiae se esse respondit, a quo id nomen exortum ita deinceps posteris placuit ut quantalibet de rebus ad sapientiam pertinentibus doctrina quisque vel sibi vel aliis videretur excellere non nisi philosophus vocaretur.*
- 181 F BRUNHÖLZL: *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*. I. München, 1975. 17.
- 182 Bernhard 30.
- 183 E. R. CURTIUS: *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*. Bern–München, 1961³. 215.
- 184 Notker Balbulus, *Gesta Caroli Magni imperatoris* (MGH SS rerum Germanicarum NS 12. Ed. H. F. Haefele. Berlin 1959.) 1, 21. *Suggerebant ei praefati patres, ut, quia diabolica se illusionem deceptum cognosceret, acrioribus ieiuniis et contricione cordis elemosinarum largitate momentaneum illud peccatum superducere, extenuare vel abluere niteretur.*
- 185 Bernhard 35.
- 186 Ps. 31, 1. *Beatus cui ... absconditum est peccatum*
- 187 Ps. 31, 1. *Beati ... quorum tecta sunt peccata (Psalterium Gallicanum) – vö. Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem I.* (Rec. R. Weber) Stuttgart, 1975². 804.
- 188 Ps. 84, 3. *Remisisti iniquitates plebis tuae, operuisti omnia peccata eorum.*
- 189 Cassiod. (PL 70. 884 B) *Legimus sancti Moysi vultum ita a domino fuisse clarificatum, ut eum Israeliticus populus respicere non valeret; unde velamine superducto loquebatur ad eos.*
- 190 Exod. 34, 29. skk.

- ¹⁹¹ *Quadam nocte quidam de familiaribus archiepiscopi collocavit se vice ipsius in lecto, quo ipse iacere solebat, et superducto coopertorio latuit, ut ita falleret custodes. (Quellen des 9. und 11. Jahrhunderts zur Geschichte der Hamburgischen Kirche und des Reiches. Neu übertragen von W. Trillmich. Berlin 1961. 600. Idézi Bernhard 36.)*
- ¹⁹² Bernhard 36.
- ¹⁹³ H. Tóth 121. skk.
- ¹⁹⁴ H. Tóth 92.
- ¹⁹⁵ *Vita Constantini* 15; 16.
- ¹⁹⁶ *Vita Constantini* 14.
- ¹⁹⁷ H. Tóth 124.
- ¹⁹⁸ Schellhorn 113. sk.
- ¹⁹⁹ Kosztolnyik 216.
- ²⁰⁰ Vö. VIII. János pápának az Annóhoz (MMFH III. 169. *fratrem tuum, Methodium, Pannonicum archiepiscopum*) és Szvatoplukhoz (MMFH III. 191. *Quia vero audivimus, quia Methodius vester archiepiscopus*) írott leveleiben használt titulusokkal.
- ²⁰¹ H. Tóth 147.
- ²⁰² A pápánál feljelentést tevő Iohannes és a Szvatopluk köréhez tartozó Iohannes de Venetiis azonossága mellett foglal állást Grivec 105.
- ²⁰³ MGH Epp. VII. Nr. 201. *Audivimus, quod non ea, que sancta Romana ecclesia ab ispo apostolorum principe didicit et cottidie predicat, tu docendo doceas et ipsum populum in errorem mittas ... ad nos de presenti venire procures, ut ex ore tuo audiamus et veraciter cognoscamus doctrinam tuam.*
- ²⁰⁴ MGH Epp. VII. Nr. 201. *Audimus etiam, quod missas cantes in barbara, hoc est in Sclavina lingua, unde iam litteris nostris per Paulum episcopum Anconitanum tibi directis prohibuimus, ne in ea lingua sacra missarum sollempnia celebrares, sed vel in Latina vel in Graeca lingua, sicut ecclesia Dei toto terrarum orbe diffusa et in omnibus gentibus dilatata cantat. Praedicare vero aut sermonem in populo facere tibi licet, quoniam psalmista omnes ammonet Dominum gentes laudare et apostolus: „Omnis”, inquit, „lingua confiteatur, quia dominus Iesus in gloria est Dei patris.”*
- ²⁰⁵ Bernhard 40.
- ²⁰⁶ MHG Epp. VII. Nr. 255. *Litteras denique Sclaviniscas a Constantino quodam philosopho repperitas, quibus Deo laudes debite resonent, iure laudamus et in eadem lingua Christi domini nostri preconia et opera enarrentur, iubemus; ... Nec sane fidei vel doctrine aliquid obstat sive missas in eadem Sclavinica lingua canere sive sacrum evangelium vel lectiones divinas novi et veteris testamenti bene translatas et interpretatas legere aut alia horarum officia omnia psallere, quoniam, qui fecit tres linguas principales, Hebream scilicet Grecam et Latinam, ipse creavit et alias omnes ad laudem et gloriam suam.*
- ²⁰⁷ Kosztolnyik 219.
- ²⁰⁸ MHG Epp. VII. Nr. 255. *... si tibi et iudicibus tuis placet missas Latina lingua magis audire, precipimus, ut Latine missarum tibi sollempnia celebrentur.*
- ²⁰⁹ *Conversio* 12.
- ²¹⁰ MGH Epp. VII. Nr. 255. *... Methodium venerabilem archiepiscopum vestrum interrogavimus corampositis fratribus nostris episcopis, si orthodoxe fidei symbolum ita crederet et inter sacra missarum sollempnia caneret, sicuti sanctam Romanam ecclesiam tenere ... constat. Ille autem professus est se iuxta evangelicam et apostolicam doctrinam, sicuti sancta Romana ecclesia docet et a patribus traditum est, tenere et psallere. Nos autem illum in omnibus ecclesiasticis doctrinis et utilitatibus orthodoxum et proficuum esse repperientes vobis iterum ad regendam commissam sibi ecclesiam Dei remisimus.*
- ²¹¹ Bernhard 43.
- ²¹² Augustinus, *De trinitate* 15, 48.
- ²¹³ Bernhard 43.

- 214 Vö. Ioh. 15, 26.
- 215 Ostrogorsky 214. sk.
- 216 H. Tóth 119.
- 217 *Vita Clementis* (MMFH II.) 17; *Vita Methodii* (MMFH II. 1967.) 12.
- 218 Bernhard 45.
- 219 Athanasius, *Epistola ad Serapionem* (PG 26.) 580.
- 220 Cyrillus Alexandrinus, *Thesaurus de Sancta et Consubstantiali Trinitate* (PG 75.) 585.
- 221 MGH Epp. VII. Nr. 255. *Nos autem illum in omnibus ecclesiasticis doctrinis et utilitatibus orthodoxum et proficuum esse repperientes vobis iterum ad regendam commissam sibi ecclesiam Dei remisimus.*
- 222 Kosztolnyik 218.
- 223 MGH Epp. VII. Nr. 255. *Contemptis aliis seculi huius principibus beatum Petrum apostolici ordinis principem vicariumque illius habere patronum et in omnibus adiutorem ac defensorem pariter cum nobilibus viris fidelibus tuis et cum omni populo terre tue amore fidelissimo elegisti.*
- 224 A közvetlen pápai védelem kérése nem egyediálló, azzal már a langobárdok estében is találkozhatni – vö. J. JARNUT: *Geschichte der Langobarden*. Stuttgart, 1982. 118. sk.
- 225 Richter 289.
- 226 MMFH III. 211. sk. *Verum auditis per tuas litteras variis casibus vel eventibus tuis, quanta compassione tibi condoluerimus, ex hoc advertere poteris, in quo te coram nobis positum sancte Romane ecclesie doctrinam iuxta sanctorum patrum probabilem traditionem sequi debere monuimus et tam symbolum quam rectam fidem a te docendam et predicandam subdimus nostrisque apostolicis litteris glorioso principi Sphentopulcho, quas ei asseris fuisse delatas, hoc ipsum significavimus, et neque alie littere nostre ad eum directe sunt, neque episcopo illi palam vel secreto aliud faciendum iniunximus, et aliud a te peragendum decrevimus, quanto minus credendum est, ut sacramentum ab eodem episcopo exigeremus, quem saltem levi sermone super hoc negotio allocuti non fuimus. Ideo cesset ista dubietas ... Ceterum de aliis temptationibus, quas diverso modo perpressus es, noli tristari.*
- 227 H. Tóth 150.
- 228 MMFH III. 217. skk.
- 229 H. Tóth 164.
- 230 Richter 290.
- 231 MMFH III. 221. sk. *In qua et Wichingum venerandum episcopum et carissimum confratrem ecclesiastica doctrina eruditum repperimus et ideo eum vobis ad regendam sibi commissam a Deo ecclesiam remisimus, quia fidelissimum eum tibi et pro te satis sollicitum in omnibus agnovimus.*
- 232 Dittrich 272. skk.
- 233 *Vita Methodii* 17; Grivec 142. skk.
- 234 Kosztolnyik 221.
- 235 Dopsch 1987. 335.